

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

МАСТЕР АКАДЕМСКЕ СТУДИЈЕ

МАСТЕР РАД

**„ПРИРОДА И КАРАКТЕР ОБОЈЕНИХ РЕВОЛУЦИЈА НА
ПРОСТОРУ НЕКАДАШЊЕГ СОВЈЕТСКОГ САВЕЗА“**

Ментор:

Проф. др Драган Симеуновић

Студент:

Филип Радојичић, 118/2016

У Београду, март 2018. године

Садржај

1. Увод.....	3
2. Појам револуције.....	6
3. Методе ненасилне борбе у обојеним револуцијама.....	11
4. Геополитичке специфичности простора некадашњег СССР.....	13
5. Појам обојених (шарених) револуција и концепт меке моћи	23
6. Модел обојене револуције.....	31
7. Обојена револуција у Грузији - Револуција ружа	36
7.1 Услови који су допринели револуцији	36
7.2 Револуција ружа.....	41
7.3 Постреволуционарни период у Грузији.....	44
8. Наранцаста или „револуција достојанства“ у Украјини.....	48
8.1 Ситуација у Украјини у предреволуционарном периоду	48
8.2 Мајдан II – „Евромајдан“	62
8.3 Улога CANVAS-а.....	64
8.4 Државни удар у Украјини	65
9. Револуција лала у Киргизији.....	69
10. Закључак - донети савремених преврата	75
11. Литература	77

1. Увод

Нагле промене неподобних политичких режима посредством механизма меке моћи су у протеклим деценијама определиле да се у научној мисли развије теоријско сагледавање процеса обојених револуција. Феномен обојених револуција се сврстава у интензивне и снажне процесе у оквиру којих је за релативно кратак временски период у већој или мањој мери реализован циљ – свргавање режима и постављање послушника на чело држава који ће поступати по директним инструкцијама Сједињених Америчких Држава и водећих земаља западне Европе. Посредством најновијих метода тзв. геополитичког инжењеринга у највећој мери оличеног у концепту меке моћи који је развио амерички теоретичар Џозеф Нај, обојене револуције на простору некадашњег Совјетског Савеза (Грузија, Украјина, Киргизија, Узбекистан и Молдавија) су резултирале драматичним последицама, како на унутрашњем, тако и на међународном плану, и допринеле су чињеници да главни резултат истих буду трајне политичке турбуленције, друштвено-економски колапс, и као најбитније, губитак стварног суверенитета и директно кршење међународног јавног права кроз мешање у унутрашње ствари једне државе.

Након, са научног аспекта формалног, али не и идеолошког краја Хладног рата, водеће земље Запада, предвођене САД, су настојале да у потпуности искористе крах СССР и геополитичке специфичности поменутог простора у тренуцима стварања нових држава и процеса њихове транзиције, како би у потпуности оствариле доминацију на истом и створиле услове за формирање вазалних режима који ће у потпуности одлучивати у складу са њиховим интересима. Током таласа обојених револуција, који за бројне политикологе започео 2000. године у бившој Савезној Републици Југославији када је реализована тзв. булдожер револуција, коришћени су својеврсни добро разрађени механизми, који су у првим појавним облицима имали обресе студентских и невладиних организација. У оквиру истих су формулисане идеје за промену политичке елите, коришћењем различитих видова пропаганде, а исти су у највећој мери били финансијски помагани средствима из САД и појединих западних земаља. Кроз деловање НВО на терену и помоћи финансијских институција, попут Међународног монетарног фонда и Светске банке, вршени су јаки притисци на режиме у Грузији, Украјини и Киргизији који су исходовали довођење нове политичке елите на власт.

У овом раду ће бити објашњени појмови револуције, а посебно обојених револуција, као и метода ненасилне борбе који су коришћени током истих. Поред тога, у раду ће

бити изложене и геополитичке специфичности простора некадашњег Совјетског Савеза, превасходно кроз призму преламања интереса великих сила. Потом ће се изложити појединачне обојене револуције у Грузији, Украјини и Киргизији.

Научни циљ мастер рада је научна дескрипција, односно описивање и свеобухватно приказивање области обојених револуција, њихове природе и карактера, на простору некадашњег Совјетског Савеза, кроз систематизацију постојећих сазнања о превратничкој делатности и методама које су коришћене у процесу свргавања власти. Научна дескрипција, као циљ рада омогућиће стварање целовите слике, како о појму обојених револуција, тако и на конкретним појавним облицима истих на простору бившег Совјетског Савеза.

Друштвени циљ мастер рада је вишеструк и односи се на неопходност продубљивања и појашњавања феномена превратничке делатности садржане у концепту обојених револуција, начину његовог организовања и реализовања. Поред наведеног, један од циљева је и систематизација и дескриптивна анализа главних праваца офанзивног деловања водећих светских сила и њиховог директног утицаја на наведени процес.

Предмет рада јесу природа и карактер обојених револуција на простору некадашњег Совјетског Савеза, односно сви механизми који су допринели да се обојене револуције класификују као процес. Имајући у виду да је овај појам допринео свргавању политичких режима на геополитичкој целини каква је Совјетски Савез, неопходно је поставити и објаснити све механизме који су коришћени током обојених револуција у свакој земљи појединачно, будући да се исти јавио као последица дугорочних политичких, економских и друштвених противречности у друштву, као облик колективно вођене и реализоване акције субверзивног карактера.

У оквиру предмета рада неопходно је представити како научна, стручна и политичка елита посматра и дефинише појам обојених револуција као појма који је усмерен на рушење уставног поретка. Механизми и модалитети утицаја на унапред одабране опозиционе актере и постављање истих на чело државе у појединим бившим совјетским републикама су предмет овог мастер рада, као и бројне организоване радње поткрепљене идеолошком и материјалном подршком најутицајнијих земаља света, са циљем свргавања неподобних режима. Такође, предмет анализе су и механизми које су земље у оквиру Организације договора о колективној безбедности развили како би предупредили евентуално ново свргавање режима од стране Запада. Исто, предмет рада

ће бити и политичке, економске и друштвене последице обојених револуција, односно доказивање да ли су исте допринеле побољшању стања у земљама у којима су реализоване.

Основна хипотеза од које се пошло приликом приступања раду јесте да обојене револуције представљају форму политичког преврата, односно ширег друштвеног процеса усмереног на рушење уставног поретка на простору бившег Совјетског Савеза који представља специфичну геополитичку целину и на коју су у великој мери утицали политички процеси крајем XX и почетком XXI века.

Узимајући у обзир предмет, садржај и хипотезе од које се пошло приликом истраживања предмета мастер рада и имајући у виду да је рад теоријског карактера, примењиваће се методе које су прилагођене оваквом типу истраживања.

Основна научна метода која је коришћена у изради рада јесте хипотетичко-дедуктивни метод, имајући у виду да је иста заснована на искуству и изведена из њега, те представља општу методу научног истраживања. Поред тога, у раду је коришћена и метода квалитативне анализе садржаја релевантне домаће и стране научне литературе, докумената и других извора података са циљем да се истраже обимна литература која се непосредно или посредно бави обојеним револуцијама и политичким превратима уопште. Анализом података који су сакупљени из књига, чланака, докумената, научних радова и извештаја истакнутих институција, долази се до релевантних чињеница о самом појму политичких преврата и обојених револуција.

Метод синтезе је коришћен како би се подацима, добијеним поступком анализе, дошло до сазнања о појму обојених револуција, односно на основу сазнања добијених претходних истраживања и резултата добијених овим истраживањем. Приликом описивања процеса политичких преврата било је неопходно употребити и генерализацију, као сазнавање општег на основу конкретног и појединачног, односно узимајући конкретне примере политичких преврата, тј. обојених револуција са циљем доношења општих закључака. Ради доношења закључака у односу на све елементе предмета истраживања користиће се метод индукције и дедукције, а потом, ради представљања донетих закључака, прикупљених података и чињеница у њиховој дескрипцији биће употребљен метод систематизације.

2. Појам револуције

Појам револуција има порекло у астрономији и религији, од латинске речи *revolvere* – котрљати унатраг, и у свом изворном облику се употребљава од касне антике у двојаком значењу, да означи кружно и повратно кретање небеских тела и да означи повратак времена као код св. Агустина. Први пут су израз „*revoluzione*“ 1343. године употребила браћа Вилани из Фиренце за означавање нереда, немира и других превратничких појава.¹

Поменути израз је током историје добијао на значају, при чему се посебно утемељио у природним наукама, нарочито у делу Николе Коперника „*De Revolutionibus odrium coelestium*“ чија је суштина била у изражавању правилног, законитог кружног кретања небеских тела које је ван утицаја људи.²

Појам револуције од XVII века почиње да се употребљава у приближно данашњем значењу. Емпиријско и теоријско утемељење, појам је добио након Француске револуције (1789-1794), када је термин револуција из природних наука, астрономије и филозофије почео да се употребљава у политичком смислу.

Бројни аутори су имали различите интерпретације овог термина, што се директно одразило на суштинско разумевање самог појма револуције. Наиме, према проф. Симеуновићу, данас је евидентно пречесто коришћење термина револуција, и то у најразличитијим областима, од света технике, до моде и спорта, што отежава дефинисање револуције као политичког и социјалног феномена. Према истом извору, посебна тешкоћа у дефинисању револуције јесте у пренаглашавању неког од дефиниционих елемената, попут улоге насиља, легалистичких момената, улогу одређених друштвених слојева у припреми, извођењу или остваривању револуције.³

У складу са тим, област друштвених наука је поплављена терминима попут сексуална, културна, менаџерска, урбана, дворска, капиталистичка, мека, тиха, колонијална, тотална, зелена, антибирокупатска, јогурт, плишана, демократска револуција,⁴ а у контексту овог рада ће се употребљавати термини као што су ружичаста, наранџаста револуција, револуција лала и слични термини који означавају дубинске, процесе тј.

¹ Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009. стр. 113.

² Парезановић Марко, *Политички преврат – савремени приступ*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013. стр. 43

³ Симеуновић, 2009. стр. 113

⁴ Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Удружење „Наука и друштво“, Београд 2002. године, стр. 181

политичке преврате који су се одиграли у некадашњим земљама чланицама бившег Совјетског Савеза. Поред употребе за означавање друштвених и политичких процеса, појам се употребљава и за означавање одређених категорија у спорту, моди, техници, телевизији, што је директно утицало да се овај термин неадекватно користи, без суштине и смисла.

У политикологији је често присутно неразликовање револуција од политичких и државних удара и устанака услед постојања заједничког својства да теже насилној и нелегалној промени политичке власти.⁵ Стога, Љубомир Тадић уочава да револуција никада није легалан, а то не значи и да је обавезно противправан чин јер појам права треба бити схваћен у ширем смислу, у смислу његове садржајне сагласности са принципом слободе и једнакости.⁶ У складу са тим, Симеуновић указује да је овакво помишљање револуције утолико тачније уколико се има у виду позивање сваке револуције на слободу.⁷

Међутим, према Парезановићу бројни аутори су приликом теоријског изучавања револуција имали различито виђење револуције као политичког феномена. Наиме, оно је било у великој мери прилагођено датим околностима, без доношења прецизнијег одређења. Према овом аутору, ово се чини разумљиво, будући да је свака револуција унеколико била „живи организам“, сложен политички процес који је ишао својим путем, због чега историја не познаје две идентичне револуције, будући да је свака сама себи својствена, првенствено због низа фактора попут посебности поднебља на коме се дешавала, утицају партикуларних интереса, улози појединца и личне користи, третирању улоге насиља. Сходно томе, бројни савремени аутори праве једну од две основне грешке методолошке природе – пренаглашавање и једностраност приликом дефинисања самог појма.⁸

У политичком животу реч револуција има различита значења. Према једном гледишту, израз се примењује за сваку промену састава владајућих политичких снага која није остварена у границама важећег легалитета, док друго становиште у фокус ставља промене у структури друштва. Сходно овоме, прво становиште се означава као политичка, а друго као социјална револуција. Промене у саставу владајућих

⁵ Симеуновић, 2009. стр. 113

⁶ Тадић Љубомир, *Наука о политици*, Београд, 1988, стр. 136

⁷ Симеуновић, 2009, стр. 113

⁸ Парезановић, 2013. стр. 44

политичких снага могу да буду саставни део стварне (социјалне) револуције, али и не морају.⁹

Поред наведених премиса, група аутора попут Самјуела Хантингтона и Хане Арент у својој епистемологији указују да је револуција чисто политичка појава, чиме се игноришу социјални и економски аспекти револуције.

Револуције представљају друштвену појаву у великој мери узроковану социјалном динамиком одређеног друштва, односно друштвеним кретањем. Та социјална динамика може бити изражена у оквиру једног чина, као што је случај са династичким променама, пучевима, државним ударима и сл. Са друге стране, у новијој историји су присутније појаве које представљају резултат одређеног процеса, који није видљив у највећем броју случајева, све док не допринесе стварању новог друштвено-политичког стања. Такође, одређени краткотрајни чинови социјалне динамике најчешће су део ширег процеса, нарочито у области политике, те могу директно утицати на сам ток, природу и структуру процеса.

Место и улога револуције у друштву, као и њен однос са другим политичким феноменима, не може се сагледати издвојено, већ искључиво из перспективе ширег политичког контекста, тачније дубљих идејних и интересних основа на којима почива револуционарна свест.¹⁰

Улога појединца у револуцији је специфична и најчешће се односи на његов рационални избор између учешћа или неучешћа, који је, опет, мотивисан проценом о личној користи.¹¹ У највећем броју случајева, улога појединца у револуцијама се исцрпљује у остварењу партикуларног интереса, односно у уживању позитивно исходнованог процеса, при чему је сложеност његове улоге увећана уколико се ради о високоразвијеним друштвима.

Према Симеуновићу, једини мотив прикључења револуцији од стране појединца је процена о великој извесности личне користи у случају победе револуције. Међу припадницима ове оријентације, сматра Симеуновић, постоје немале разлике у одређивању појма личне користи, које се крећу од процењивања користи искључиво као материјалне добробити, до користи од заузимања високих политичких функција,

⁹ Прибићевић Бранко, *Социјализам светски процес*, Монос, Београд, 1979, стр. 459

¹⁰ Парезановић, 2013, стр. 45

¹¹ Симеуновић Драган, *Државни удар или револуција*, Simtrade, Београд, 1991, стр. 14

или до личне користи схваћене као избегавање санкција од револуционарних снага по принципу „ко није са нама, он је против нас“.¹²

Револуције данас, без обзира на то како се политичке партије њима заносиле, могу успети само ако су на њихово извођење решене снаге од чије воље и вере зависе. Стога, данашње побуне, протести и други облици грађанске непослушности замењују револуције. Али само замењују. Данас је тешко реализовати преврате против савремених, ауторитарних влада, а из успешних и учесталих грађанских протеста и масовне непослушности је ризично изводити ма какве веће подухвате, то јест припремати револуције.¹³

Револуције су се реализовале на различите начине, на различитим нивоима развитака и у различитим историјским условима. Освајање државе путем револуције није просто освајање постојећег државног апарата, него његово разбијање и изградња новог. То значи да револуција води прекиду правног и институционалног континуитета. Иако су у већини случајева револуционарни процеси започињали у економској сфери, најчешће путем одређених механизма усмерених на слабљење унутрашњег економског система, она преко државне борбе води државној власти.¹⁴

Феномен насиља има веома битну улогу у револуционарном процесу. Драган Симеуновић истиче да се насиље најкраће може одредити као деловање силом ради стварања такве ситуације, односно уређивања међусобних односа у друштву који воде реализацији циљева и интереса онога који врши насиље. Уколико је реч о социјалном насиљу као виду комуникације, онда се то реализовање циљева и интереса субјекта насиља по правилу врши супротно вољи и интересима оних учесника интеракције над којима се насиље врши.¹⁵

Степен примењеног насиља које се примењује у политичком преврату је представљао тачку спорења аутора који су се бавили овим концептом политичког насиља. Та тачка спорења је садржана у степену и интензитету насиља које се манифестује приликом извођења револуција. Са друге стране, постоји и становиште према коме револуција није насиље, будући да у одређеној мери, уколико има позитиван исход, представља ослобођење и стварање. Према Јовану Ђорђевићу, уколико тај историјски процес

¹² Исто.

¹³ Парезановић, 2013, стр 52

¹⁴ Исто, стр. 53

¹⁵ Симеуновић Драган, Политичко насиље, стр. 35

ослобађања и стварања захтева насиље, оно је истовремено револуционарно, друштвено условљено и етички оправдано.¹⁶

Међутим, насиље у револуцијама је са историјске тачке гледишта у последњим деценијама политички раритет. Исто замењују нови ненасилни концепти политичке борбе. Различити облици политичког насиља у револуционарним догађајима често су коришћени, готово увек и прекомерно, али да би се нека револуција окарактерисала као насилна, неопходан је веома висок интензитет примене истог.¹⁷

Феномен насиља је у потпуности еквивалентан са егзистенцијом државе, односно она једина има монопол над применом силе. Друштвени мир се данас постиже политичким консензусом и делањем владе и државе. Међутим, када политичка и безбедносна криза достигну критичну тачку, дакле када се преврат осећа у ваздуху, често су мале шансе за било какав компромис, јер превратничке структуре активно користе кризу, док владајуће структуре немају много времена за одлучивање и прибегавају преговорима, а неретко се препуштају ситуацији.¹⁸

У највећем броју случајева од процене власти зависи да ли власт може задржати отпором без оружја, односно хоће ли доћи до директног насиља или не. Према Симеуновићу, индиректно и потенцијално насиље су увек интегрални део процеса освајања власти. Функција насиља се остварује или у његовом вршењу као директној употреби силе, или у његовој латентности адекватне употребом као претње силом, којом се не прети директно, већ која као сила постоји, па је само њено, као очевидно, постојање сасвим довољно да буде схваћено као претња и извор угрожавања власти владајуће класе.¹⁹

Када се теоријски и емпиријски посматрају облици насиља својствени обојеним револуцијама, најчешће се поистовећују са облицима који су присутни у насилним. Стога је веома тешко одвојити границе, јер насиље може имати различите облике манифестовања, те може бити условљено бројним факторима у зависности од околности у којима се дешава. Иако је свака револуција имала своје упечатљиве карактеристике, свака је особена на свој начин, а заједнички су им следећи облици насиља попут претње силом и притисак, субверзија, ненасилни нeredи и немири.

¹⁶ Ђорђевић Јован, Политички системи, Савремена администрација, Београд, 1977, стр 336

¹⁷ Парезановић, 2013, стр. 64

¹⁸ Исто.

¹⁹ Симеуновић, Државни удар или револуција, Симтраде, Београд, 1991, стр. 132

3. Методе ненасилне борбе у обојеним револуцијама

Свако јачање превратничке иницијативе је веома тешко елиминисати, будући да се временски формирају у одређеним друштвено политичким пукотинама и непремостивим противречностима у друштву. Наиме, најзначајнији допринос у непосредној примени концепта ненасилних средстава политичке борбе су дали истраживачи окупљени око данашњег Центра за примену ненасилне акције и стратегије (CANVAS – *Centre for Applied Nonviolence Action and Strategies*) који сматрају да је ненасилна борба „својеврсни план за извођење значајне фазе или кампање у оквиру опште стратегије за сукоб са тоталитарним режимом“²⁰.

Према истраживачима CANVAS-а, ненасилна акција представља генералну технику спровођења протеста, отпора и интервенција без употребе физичке силе. Према ауторима књиге „Ненасилна борба у 50 тачака“, насупрот распрострањеном веровању да „моћ излази само из пушчане цеви“, постоје бројни примери ефикасног испољавања моћи без употребе насиља. Наводе да је Индија је 1947. године остварила независност од Британске империје, у највећој мери захваљујући стратешкој ненасилној борби започетој 1916. године. Мохандас Ганди је окупио народ обнављајући њихово самопоуздање и самопоштовање. Вршио је притисак на Британце кроз ускраћивање сарадње, установио је институције ван домашаја власти, и подрио британску доминацију како у Индији, тако и ван ње. Даље, наводе да је распадање расистичког режима апартејда у Јужноафричкој републици крајем осамдесетих година представља огроман успех концепта ненасилне борбе. Нелсон Мендела, вођа највећег дела покрета отпора, већину времена провео је у заточеништву, али су ненасилне стратегије, које су он и други лидери усвојили, иницирале врло ефикасан економски бојкот који је натерао расистичку јужноафричку владу на низ компромиса, укључујући и слободне и равноправне изборе.²¹

Планирање и промишљање на који начин неки ненасилни протест или борбу учинити успешном су и пожељни и могући. Такво планирање није у потпуности ново. У прошлости има читав низ примера. Планирање је постојало и у ранијим малим кампањама, као што су бојкотовање аутобуса или протести против расне сегрегације у Сједињеним Америчким Државама. Слично томе, деценијама су постојале тактичке

²⁰ Парезановић, 2013, стр. 357

²¹ Поповић Срђа, Ђиновић Слободан и Миливојевић Андреј, *Ненасилна борба у 50 тачака*, Самиздат Б92, Београд, 2007, стр. 22

припреме за дневне и седмичне протестне маршове за мир, социјалну правду, право гласа за жене, грађанска права, људска права и заштиту околине.²²

Шарп даље наводи да у многим конфликтима у којима је покренута ненасилна борба ово ипак није био случај. Уз често потпуно одсуство стратешких калкулација планирање је повремено било неадекватно. Упркос томе, било је и великих успеха. Такође треба приметити да је у многим случајевима било само ограничених бенефита. Сходно томе, Шарп је става да би у будућности потпуније и боље стратешко планирање могло утицати на то да се повећа успешност ненасилне борбе против екстермне репресије. Међутим, зависност од спољних савезника да обезбеде планирање може се показати као ризична и недовољно мудра стратегија.²³

Срђа Поповић и његове колеге фокусирали су се на шест неопходних извора политичке моћи који дају кључ за дестабилизацију репресивних режима, чиме долази до њиховог слабљења и дезинтеграције. У Литванији, Летонији, Естонији и у Србији било је пет заједничких фактора.

1. Све четири земље су биле под екстремно окупационим режимима;
2. Свака од њих је у годинама које су претходиле прошла кроз велике али неуспешне насилне борбе;
3. Већ је до 1990. године, у случају балтичких земаља, и до 2000. године, у случају Србије, дошло до великих самониклих општих ненасилних отпора;
4. У усменим презентацијама и дискусијама искристалисала се идеја да се укључе спољни специјалисти са дугогодишњим искуством у истраживању и анализи ненасилне борбе против диктатуре, стране окупације и државних удара;
5. Уз усмене презентације, владиним и невладиним политичким лидерима у случају Балтика и невладиним политичким лидерима у случају Србије били су доступни и важни штампани материјали о политичкој моћи и ненасилној борби против диктатуре и агресије.²⁴

²² Шарп Џин, Самоослобођење, Политеиа, Бања Лука, 2013, стр. 289

²³ Исто

²⁴ Исто

4. Геополитичке специфичности простора некадашњег СССР

После завршетка хладноратовског раздобља, после распада СССР и Варшавског уговора, нова руска држава, али и добар део политичких субјеката и јавног мњења у републикама бившег СССР је у успостављању Заједнице независних држава (ЗНД) видео начин даљег организовања постсовјетског простора. Уз све повремене недостатке ЗНД је функционисао без већих проблема протеклих готово четрнаест година да би га у периоду од 2003 до 2005. године потресале серије „мирних и наранџастих револуција“ где се у ствари у време председничких и (или) парламентарних избора притисцима опозиције подржаних од извесних кругова из САД и неколико европских држава (пре свега Велике Британије, Пољске и неких бивших совјетских балтичких република које су једине из постсовјетског простора које су ван ЗНД) осваја власт ванинституционалним путем, углавном организацијом протеста присталица опозиције по улицама главних градова у близини виталних државних центара као што су седиште владе, парламент, централна изборна комисија и сл.

Престанак постојања СССР десио се 8. децембра 1991. године, када су председници Русије, Украјине и Белорусије Борис Јељцин, Леонид Кравчук и Станислав Шушкевич постигли договор о престанку дејства Совјетског споразума из 1922. године, прогласивши оснивање Заједнице независних држава (ЗНД). После распада СССР крајем 1991. и почетком 1992. године, на постсовјетском простору се формирало 15 суверених држава, претходно совјетских република конститутивних чланова федерације.

Новоуспостављени поредак на овом подручју је изнедрио броје политичко-демографске проблеме. Најпространија и најмногљуднија је Руска Федерација са 17,07 милиона км² и свега око 147 милиона становника (око 80 % територије и близу половине становништва некадашњег СССР). Међутим, након формирања нових држава ван територије Русије живела бројна руска дијаспора чији је број у бившим совјетским републикама износио преко 25 милиона Руса и русофона.²⁵ Наведена констелација, уз бројне друге факторе, умногоме одређује овај регион примарном интересном сфером Руске Федерације.

²⁵ Петровић Драган, *Геополитика постсовјетског простора*, Прометеј, Нови Сад, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008. стр. 197

У новонасталим државама националне мањине су се почеле посматрати као један од водећих фактора нестабилности, будући да се у истима акумулирало незадовољство. Многе мањинске заједнице су биле спремне да под утицајем агресивних националистичких идеја искористе прилику која им се пружи да ступе у акцију за остварење својих партикуларних циљева, уз коришћење свих расположивих средстава, укључујући и политичко насиље.²⁶

После распада СССР постсовјетски простор се нашао у процесу утицаја различитих сила света, где у садашњем периоду највећи утицај има једина светска сила ових простора, Русија, која је предводник и више државотворних и интегративних савеза које окупљају највећи део земаља постсовјетског пространства. Међутим, након формирања нових држава, бивше совјетске републике су убрзо увиделе да Заједница независних држава није најадекватније решење, те да се мора трагати за новим начинима мултилатералне сарадње на постсовјетском простору. Убрзо, отпочело се преговорима за стварање нових мултилатералних форми сарадње које су резултирале стварањем Организације договора о колективној безбедности (ОДКБ), основане 1992. године и чији је развој уско повезан са самим развојем Русије која чини окосницу њеног деловања, као и Шангајског споразума.

У контексту сложених политичких и безбедносних дешавања на простору некадашњег Совјетског Савеза, Сједињене Америчке Државе нису седеле скрштених руку. Након слома СССР, најављена је нова дестабилизација постсовјетског простора за шта је постојало неколико праваца. Пошто опција изазивања општег рата у овој макрорегији није успела, поједини „глобални стратеги“ умногоме су допринели појави ограничених оружаних конфликта на овом простору, пре свега на северу Кавказа. Међутим исти нису дали очекиване резултате. У Чеченији се након дебакла који су доживеле руске снаге од 1994. до 1996. године стекао утисак да ће Руска Федерација изгубити примат и контролу над овим регионом који поседује огромна природна богатства. Преливање конфликта у Ингушетију и Дагестан, све интензивнија дејства исламистичких екстремиста у Москви и другим градовима Русије су доводили у питање не само очување руских позиција на северном Кавказу, већ и опстанак саме државе.²⁷

²⁶ Жељски Реља, *Политичко насиље на северном Кавказу од 1994. до 2009. године*, докторска дисертација, Факултет политичких наука, 2014

²⁷ Парезановић Марко, *Обојене револуције у светлу прекомпоновања међународних политичких односа*, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013

Дестабилизацији прилика у постсовјетским државама, укључујући и Руску Федерацију, допринели су и фактори повезани са војном сфером, попут чињенице да су поједини региони били презасићени наоружањем и да на тим подручјима нису постојале могућности за ефикасну контролу противзаконите трговине оружјем. Стога су огромне количине наоружања пале у руке сепаратистичких снага и терористичких организација, чиме им је омогућено да се интензивно активирају на пољу политичког насиља.²⁸

Русија је из фазе распада претходне политичке творевине ушла у једно заиста тешко десетлеће у коме се налазила у сваковрсној кризи. О статусу и третману Јељцинове Русије вероватно најбоље говори дефиниција коју је за Јељцина својевремено дао један западни дипломата: просјак са нуклеарним оружјем. Земља се налазила у сваковрсном расулу, привреда је доживела страховит пад, убрзана приватизација створила је тек ултрабогату олигархију и огромну осиромашену већину, организовани криминал је био једина просперитетна привредна грана, спољна политика је имала искључиво дефанзивни карактер, а у земљи се брзо истопио почетни ентузијазам за променама и капитализмом. Велики раст који је у другој половини деведесетих доживела Комунистичка партија јасно је указивао на општи пад поверења грађана у систем. Снажан удар свом престижу Русија је доживела и средином деведесетих, захваљујући рату у Чеченији. Западни медији су успешно успевали да рат прикажу као руско кршење људских права Чечена, док с друге стране руска војска није успевала да сломи побуну, да пацификује ситуацију и у потпуности вастпостави поредак државе на том простору.²⁹

Наведене активности су биле додатни импулс наведеним „глобалним стратезима“ у циљу додатног слабљења улоге Руске Федерације у некадашњем постсовјетском простору, те се упоредо са изазивањем безбедносних криза, средином деведесетих година прошлог века отпочело са процесом стварање економске зависности држава на простору бившег Совјетског Савеза путем разрађених механизма оличених у деловању Светске банке (СБ) и Међународног монетарног фонда (ММФ).

²⁸ Мансур Магомадов, *Российско-чеченские войны: причины, последствия, пути преodelения, Чеченская Республика и Чеченцы. История и современность, Материалы Всероссийской научной конференции*, Наука, Москва, 2006, стр. 497

²⁹ Ђурковић Миша, *Русија и откривање меке моћи*, Национални интерес, Институт за политичке студије, број 1-3, Београд, 2008, стр. 35

Према Парезановићу, у јеку оваквих субверзивних активности, које су резултирале и потпуним колапсом руске привреде и проглашењем банкрота³⁰, када је због пада цене нафте 1998. године пала и вредност руске рубље, САД и ЕУ су покренуле иницијативу за формирањем транснационалне организације у коју би укључиле поједине бивше совјетске републике. Наведене интенције су резултирале стварањем организације ГУУАМ – Грузија, Украјина, Узбекистан, Азербејџан и Молдавија (од 2005. године ГУАМ, након самовољног иступања Узбекистана из савеза), организације која је имала значајну улогу у процесима обојених револуција на простору некадашњег Совјетског Савеза, будући да је, према Петровићу, имао кључну улогу у обуздавању Русије на овом простору.³¹

Пропаст Совјетског Савеза довео је до етничких сецесионистичких покрета у многим бившим републикама, укључујући и Грузију. Када је Грузија 1990. настојала да оконча аутономни статус својих негрузијских етничких зона, оне су одмах себе прогласиле независним државама. Нико их није признао осим Русије која је гарантовала њихову *de facto* аутономију.³²

Интензивно субверзивно деловање САД и Велике Британије током деведесетих година XX века је имало за циљ преузимање примата у постсовјетској регији у односу на Русију. Наиме, упркос обећању својевремено датом бившем председнику Совјетског Савеза Михаилу Сергејевичу Горбачову, званични Вашингтон и Лондон су наставили да се шире ка истоку, те су упркос руској дефанзиви, наставили да угрожавају руске интересе, уз интензивно лобирање да се Русија подели на европски, азијски и сибирски део. Три балтичке земље су примљене у НАТО, а у њима се отпочело са интензивним процесима асимилације руског становништва³³

Након доласка Владимира Путина на власт, долази до знатног ублажавања негативних тенденција. У Русији је уследила консолидација економије, првенствено оличена у стопи привредног раста и индустријске продукције које су у првим годинама по преузимању председничке функције износиле у просеку око 6%.

Долазак на власт Џорџа В. Буша и Владимира Путина био је мање или више истовремен. Буш је одлучио да употреби тактике једине суперсиле много даље него

³⁰ Парезановић, 2013, стр. 76

³¹ Петровић, 2008, стр. 114

³² Immanuel Wallerstein, *Geopolitički šah: pozadina mini-rata na Kavkazu*, Republika, 2008, стр. 436

³³ Исто.

његов претходник Бил Клинтон. Пре свега, Буш се 2001. повукао из антиракетног споразума САД–Совјетски Савез. Затим је објавио да САД неће ратификовати два нова споразума потписана у Клинтоново време: свеобухватан споразум о нуклеарним пробама из 1996. и договорене промене у споразуму САЛТ 11 о нуклеарном разоружању. Затим је Буш објавио да САД неће даље ширити свој национални одбрамбени ракетни систем. И, наравно, Буш је извршио инвазију Ирака 2003. Као део овог ангажмана САД су захтевале и добиле права на војне базе и на прелет авиона у централноазијским републикама, које су, претходно, биле део Совјетског Савеза. Уз то, САД су започеле изградњу нафтовода за централноазијску и кавкавску нафту и природни гас који би мимоишао Русију. И, коначно, САД су ушле у споразум са Пољском и Чешком Републиком о постављању антиракетних штитова, тобоже због заштите од иранских ракета. Русија је, међутим, схватила да су ракете уперене у њу. Путин је одлучио да одговори ефикасније од Јељцина. Ипак, као mudar играч, прво је ојачао своју домаћу основу – обнављањем ефикасности централне власти и ојачавањем руске војске. Времена у светској економији су се променила и Русија је, изненада, постала богата и моћни контролор не само у производњи нафте већ и природног гаса, толико потребних западноевропским земљама. Одмах затим Путин је почео да дела. Ушао је у споразуме са Кином. Одржавао тесне везе са Ираном. Почео је да потискује САД из централноазијских база. И заузео је врло тврд став о даљем ширењу НАТО-а у две кључне зоне – Украјину и Грузију.³⁴

Позитивне тенденције развоја Русије су условиле интензивну медијску кампању на Западу, те се тако Руси оптужују за тероризам, пружа се интензивна подршка опозицији у Русији те се путем механизма меке моћи настоји приказивању негативног утицаја Русије. САД и неке земље ЕУ, међу којима се по утицају на овај простор издваја Велика Британија, често су указивали на то да је политика Русије штетна по даљи друштвени и економски развој у свету и развој земаља насталих на територији бившег СССР, и да као таква угрожава трансатлантску солидарност и сарадњу.³⁵

Увидевши да је настао другачији распоред снага, руско државно руководство је морало променити своје циљеве у међународним односима. Стога, руски председник Путин је 2000. године одобрио нови концепт руске спољне политике. У њему се наглашава да је „највиши приоритет спољне политике Русије заштита интереса појединца и друштва“.

³⁴ Wallerstein, 2008, стр. 437

³⁵ Јовић Лазић Ана, Односи САД–ЕУ–Русија и њихов утицај на међународне односе, МП 3, 2012, стр. 303–325

Да би се то остварило, треба „постићи чврст и престижан положај у светској заједници који потпуно одговара интересима Руске Федерације као светске силе и као једног од најутицајнијих средишта савременог света“. Даље је наведено да је неопходно „утицати на опште светске процесе са циљем формирања стабилног, праведног и демократског светског поретка“, стварати „повољне спољне услове за развој Русије, економије, повећање животног стандарда становништва, успешно спровођење демократских промена“ и стварање „добросуседског појаса око Русије“.³⁶

Доласком Путина, мења се стање у земљи, те је за политиколога и професора политичких наука на Универзитету Квадрига у Берлину Кристијана Торуна, наведена политичка промена оштра разделница у односу на претходно раздобље. Ново стање у Русији Торун одређује као почетак раздобља прагматичног геоекономског реализма у руској спољној политици.³⁷ Путин је таквим новим концептом допринео да се Русија врати на велика врата како на међународној сцени, тако и на простору некадашњег Совјетског Савеза.

Повољан аспект развоја и повратка Русије на међународну сцену, допринео је да САД и Велика Британија интензивирају обавештајне активности на простору бившег СССР. Сходно томе, као појавни облици наведеног субверзивног деловања, тада су фигурирале невладине организације, студентске и омладинске организације, независни медији, фондације и слично.

Ова генерална злоупотреба „цивилног друштва“, то јест инструментализација и вештачко обликовање овог простора су одиграли кључну улогу у таласу обојених револуција које су средином прве деценије XX века под англо-америчким патронатом извођене у бившим републикама СССР. Дакле, реч је о грузијског ружичастој револуцији из 2003. године, украјинској наранџастој револуцији из 2004. године и револуцији у Киргистану тј. револуцији лала из 2005. године. У све три земље су, методом ненасилних протеста и употребом цивилног друштва, након проблематичних избора оборени постојећи режими, да би на власт биле доведене нове, потпуно прозападне и по правилу антируски расположене елите,³⁸ које су у потпуности спремне да своје деловање подреде интересима Запада.

³⁶ Бобан Давор, Повратак Русије на светску позорницу, Политичке анализе, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, 2011

³⁷ Исто.

³⁸ Парезановић, 2013, стр. 93

Дакле, све три реализоване обојене револуције, које су допринеле промени режима у транзиционим земљама тј. Грузији, Украјини и Киргистану, пратили су наводи о фалсификованим изборима од стране владајућих елита. Све три револуције су се одиграле по веома сличном сценарију, а пресудну улогу у процесима су имали студентски покрети „Кмара“ у Грузији, „Пора“ у Украјини и „Келкел“ у Киргистану. Нови политички лидери, устоличени након обојених револуција – Михаил Сакашвили у Грузији, Виктор Јушченко у Украјини и Курманбек Бакијев у Киргистану, су у том периоду имали су репутацију часних, продемократских и „чистих“ политичара који су у јавном дискурсу револуцију означавали као борбу усмерену против организованог криминала и корупције.

Сличност између обојених револуција које су изведене у Грузији, Украјини, Киргизији представља јединствени сценарио промене власти и политичке оријентације наведених земаља у односу на интерес неких западних земаља, конкретно САД и Велике Британије. Са друге стране не треба спорити да су неки од режима и странака на власти где су изведене или покушане обојене револуције биле делом аутократски или (и) корумпирани. Такође поједине националне или верске групе, а понекад и читави слојеви становништва су бивали делимично или у потпуности незадовољни властима против којих су деловале споменуте револуције.³⁹

Ипак, оно што је по нама заједничко у свим наведеним случајевима, је геополитичка промена спољнополитичке оријентације држава на подручју некадашњег Совјетског Савеза. У случају промена, или барем у покушају промена, радило се о намери да се спољнополитичка оријентација ових земаља у потпуности окрене ка САД и његовим савезницима, а да се односи са Русијом радикално умање. Ово последње је утолико теже извести ако се зна да у овим земљама често сарадња са Русијом није декларативно одређење, већ да је Русија сила у региону која енергетски и сировински свакако, а често привредно и на други начин, представља главни економски ослонац. Ситуација је умногоме сложенија ако знамо да то није само спољнополитичко питање узимајући у обзир да је руско и русофонско становништво веома бројно на наведеном простору и да још од периода царске Русије и СССР представља, нарочито у неразвијеним земљама централне Азије и Закавказја, део стручне и интелектуалне елите (несразмеран у односу на ионако високу процентуалну заступљеност Руса и „руског блока“ у укупном становништву ових држава) Русија је и дала подршку током јесени 2001. и током 2002.

³⁹ Петровић, 2008, стр. 167

америчком председнику Џорџу Бушу по питању америчке интервенције у Авганистану по питању терористичких упоришта талибана и Ал Каиде.⁴⁰

Са друге стране, обојеним револуцијама на простору некадашњег Совјетског Савеза углавном су координирали политичари и поједине личности из САД који су везани за Демократску странку, нарочито из естаблишмента Била Клинтона и његових бивших сарадника, финансијера и симпатизера као што су Медлин Олбрајт, Збигњев Бжежински, Џорџ Сорос, фондације породице Рокфелер и др. Управо су те акције и мирне револуције (у ствари режирани политички преврати), посебно онај у Украјини претили да затрују иначе дотле коректне односе између два председника која сарађују - Буша и Путина. Ма колико да је можда желео да избегне мешање у таквој ситуацији актуелни председник САД Џорџ Буш се налазио у позицији да буде увучен у изборне турбуленције на постсовјетском простору у разне „треће кругове председничких избора“, „неутрална арбитража“ и сл.⁴¹

Као илустрацију релативности покушаја квантификације сложених друштвених појава, резултат истраживања спроведених у оквиру организације „Freedom House“⁴², после распада СССР. Русија је, по питању нивоа политичких права и грађанских слобода, била оцењена као „делимично слободна“ (оцена 3, која се граничи са статусом „слободна“). Такав положај остаје све до краја Јељциновог мандата. Од 2 000. године, а нарочито после „шарених револуција“ у Грузији и Украјини, Русија се сврстава у „неслободне“ државе, са 5 и (од 2004. године) 6 индексних поена. Ако се упореди ситуација у Русији у та два периода, можемо видети да је у време статуса „делимично слободна“ – држава практично доживела економски крах, уз дивљу приватизацију и плачку државе не имовине; земља такорећи није функционисала као целина и као врхунац: дошло је до бомбардовања парламента од стране извршне власти. У време њеног статуса „неслободна“ држава (период Путинове Русије), дошло је до консолидације територијалне целовитости земље, враћен је целокупан спољашњи дуг, а институције су, макар и формално и са пуно недостатака, ипак функционисале према уставним решењима. У истом том периоду (2005. године) , Грузија је са оценом 3 била

⁴⁰ Петровић, 2008, стр. 168

⁴¹ Исто

⁴² Према истраживању организације Freedom House: Freedom in the World и Nations in Transit (NIT), државе се рангирају на основу испитивања нивоа политичких права и слобода на скали од 1 до 7 (1,0 до 2,5 индексирају се као слободне, са 3,0 до 5,0 поена су делимично слободне државе, од 5,0 до 7,0 су неслободне). Код истраживања NIT, рангирање се такође врши од 1 до 7, али се као индикатори узимају: изборни процес, цивилно друштво, независни медији, демократска управа на нивоу државе и у локалним заједницама, независно судство и корупција.

у групи „делимично слободних“ држава, Украјина је са 2 поена категорисана као „слободна“.⁴³

Суштина револуције, у њеном традиционалном схватању, састоји се у посебној револуционарној идеји, новој идеолошкој доктрини, која формира највише вредности и врховни смисао постојања човека у „новом историјском пројекту“. Практична реализација те идеје је срж револуције, односно, револуционарног процеса. Са те тачке гледишта, шарене револуције немају, па чак и не претпостављају никакве нове велике идеје. Реч је или о специфичном настојању да се, у конкретним условима, имплементира позната идеја западне либералне доктрине, или о неким радикалним пројектима, који се рађају у оквиру религијских учења, пре свега у исламу. Тако посматране, шарене револуције не садрже, нити подразумевају реализацију неког новог идејног процеса. Упорно инсистирање на демократском карактеру шарених револуција, у ствари је својеврсно попуњавање идејног вакуума с обзиром да је идеологија неизоставни пратилац сукоба елита и социјалних група које их подржавају. Без адекватног везивања за демократију, шарена револуција објективно не би била у стању да добије широку подршку социјума способну да генерише, мобилише и појача латентне и манифестне аспекте незадовољства маса. Наведено најбоље доказује „постреволуционарни“ развој земаља у којима су се десиле такве промене. Борба за власт и нови баланс снага постају доминантна обележја односа, не само међу снагама везаним за стару и нову власт, већ и у оквиру самих „револуционарних“ фракција. Сукоб елита брзо се преноси и на само друштво, а плодови демократије – како су одсуствовали у претходном режиму, тако изостају и после демократизације система. Илустрације ради, у оквиру демократског блока у Србији (Демократска опозиција Србије), деловале су чак 24 политичке странке – конгломерат програмски веома различитих политичких оријентација. Колико су оне стварно одражавале вољу грађана, најбоље говори чињеница да највећи број тих политичких организација није био способан да достигне изборни праг самосталним наступом на изборима. Одсуство неке вишекохезионе силе (револуционарне идеологије), веома брзо је уклонило завесу са попришта на коме се, као и раније, одвијала класична борба за власт. Слично је било и у Украјини где је брзо дошло до раскола у редовима партије „Наша Украјина“ и политичке кризе у односима главних актера – Виктора Јушченка и Јулије Тимошенко. Демократске снаге у Грузији, „предупредиле“ су сличан расцеп

⁴³ М. Младеновић, Ј. Пономарева, З. Килибарда, Теорија и пракса „шарених револуција“ Социолошки преглед, vol. XLVI (2012), no. 4, стр. 517.

победничког блока, убиством Зураба Жваније (министра а затим и премијера Сакашвилијевог режима) који је својим потенцијалом утицаја претио да заустави процес ауторитарне консолидације власти. У Киргизији такође није сачувано јединство револуционарних снага. Политички тандем председника Бакијева и премијера Кулова није дуго остао на сцени. Бакијев није превише желео да ризикује инсистирајући на опстанку свог председника Владе, да би релативно брзо и он сам постао жртва „демократских промена“ у земљи.⁴⁴

⁴⁴ Исто, стр. 518-519.

5. Појам обојених (шарених) револуција и концепт меке моћи

У савременим међународним кретањима ретко који политички процес је био тако интензиван и снажан, а са друге стране краткорочан као што су обојене револуције на простору некадашњег Совјетског Савеза. За само нешто више од десет година, овај политички феномен је доживео одређену стагнацију, условно речено и колапс, иако су тадашње околности одавале утисак да ће обојене револуције трајати. То што се одиграло на простору некадашњег Совјетског Савеза у погледу реализовања различитих облика политичких преврата, ефекти, думети и последице тих превратничких кретања свакако представљају једно комплексно истраживачко поље.⁴⁵

Пре свега, класичне револуције које су се десиле током XIX и XX века, у својој почетној фази нису ни чисто политички, ни економско-политички процеси, већ су, пре свега, идеолошки и духовно-морални преврат, који се прво дешава у друштвеној свести, у систему вредности основног дела друштва – а тек затим у његовом друштвеном бићу, односно у политичко-социјалним и економским институцијама после освајања власти од стране револуционарне партије или коалиције.⁴⁶ Односно, обојене револуције не постављају испред себе најважнији циљ класичних револуција – промену социјалне структуре, друштвеног уређења и форме сопствености. Оне су „намењене“ превасходно за смену политичких лидера. То потврђује и следећа особеност ових револуција, везана за факторе њеног неуспеха и пропасти. Кључно место, у оквиру тих фактора, заузима „постојање одлучног и чврстог шефа државе који се не устручава да употреби власт како би пресекао све незаконите и провокативне акције обојених револуционара, чак и ако су релативно масовне. Другим речима, развој „обојеног“ револуционарног процеса проводи се у условима „ненасилног“ одузимања власти од оних лидера који су неодлучни у њеној употреби или су неспремни за примену легитимног и релативно обимног насиља (растеривање митинга, протесних окупљања и шетње и сл.). Снага законите власти у целини, и националног лидера посебно, огледа се и у постојању верних и лојалних структура силе које је немогуће ни застрашити нити поткупити.⁴⁷

⁴⁵ Парезановић, 2013, стр. 74

⁴⁶ М. Младеновић, Ј. Пономарева, З. Килибарда, Теорија и пракса „шарених револуција“ *Социолошки преглед*, vol. XLVI, 2012, по. 4, стр. 517, видети шире у Фефелова, О.А. (2010) Револуционне трансформации на постсоветском пространстве в контексте развития политического процесса. Автореф. канд. полит.наук, Москва :Акад. труда и соц. Отношений.

⁴⁷ Исто, стр. 520

Према Парезановићу, основне карактеристике обојених револуција садржане су у чињеници да су оне ненасилне, тачније да се насиље користи рестриктивно и у мери у којој је потребно за извршење циља. Обично се испољавају након дуготрајних политичких криза, а њихова кулминација најчешће наступа током или непосредно по окончању изборног процеса.⁴⁸ За ову појаву, западни теоретичари углавном користе термин „изборне револуције“, чиме се потенцира чињеница промене власти од стране незадовољних грађана, изазвана неправилностима у оквиру изборног процеса.⁴⁹

Мислиоци са Запада, „шарене или изборне револуције“ најчешће посматрају као облик демократских пробоја у деловима света у којима владају различите форме аутократске власти. Истовремено, то је и процес ширења демократије западног типа. С друге стране, писци источне провенијенције, оваква настојања сматрају злоупотребом идеје демократије, државним ударима и тежњама Запада, пре свега САД, да на релативно миран начин прекрајају геополитичку карту света, нарочито у подручјима у којима имају изражен сопствени, економски, војни или политички интерес. С обзиром да се о „шареним“ односно „изборним револуцијама“ пише и говори, не само у теоријским и научним круговима, већ много више у оквиру политичких форума и публицистичких и интересних удружења, појмом „западна“ и „источна“ схватања проблема „шарених револуција“, углавном се означава идеолошко-политичко поимање ове појаве.⁵⁰

У контексту разматрања суштине „шарене револуције“, треба уочити западно тумачење демократског система или процеса демократизације заснива на постојању једног идеално типског модела друштва оличеног у либералним демократијама западног типа, на основу кога се упоређују резултату транзиције недемократских режима. Тако, нпр. Линц и Степан сматрају да у демократском систему постоји плурализам у области привредне аутономије и у унутрашњем животу друштвених организација; да је изражено широко залагање за остваривање статуса грађана, поштовање мањинских права и подршку индивидуализма. Кроз формирано цивилно друштво и политичке организације, провејава такмичарски дух, уз јасно дефинисану правну заштиту читавог

⁴⁸ Парезановић, 2013, стр. 74

⁴⁹ М. Младеновић, Ј. Пономарева, З. Килибарда, 2012, стр. 514, видети шире у Bunce, V., Wolchik, S. (2005). Bringing Down Dictators: American Democracy Promotion and Electoral Revolutions in Postcommunist Eurasia, First draft of a chapter prepared for Mitchell Orenstein, Stephen Bloom (eds.), *Transnational and National Politics in Postcommunist Europe*.

⁵⁰ Исто.

система. Руководиће гарнитуре образују се на периодичним слободним изборима а власт врше у оквирима владавине права.⁵¹

Наиме, обојене револуције су технологије организовања државних преврата у условима вештачки створене политичке нестабилности, у којима се притисак на власт врши у форми политичке уцене, а инструмент уцене су омладински протестни покрети организовани по специјалној шеми. При томе је једини циљ сваке обојене револуције - државни преврат, који се представља као спонтана протестна појава и масовна акција грађанске непослушности.⁵²

Неопходан услов за успех обојене револуције јесте обавезно постојање политичке нестабилности у земљи која је способна да прерасте у праву политичку кризу. Упркос томе што се обојене револуције често веома разликују међусобно и на геополитичком, социјалном и економском плану, све се оне уклапају у исту шему која подразумева организацију по моделу омладинског политичког покрета, његово трансформисање у политичку руљу и коришћење те снаге против актуелне власти у својству инструмента политичке уцене.⁵³

То директно указује да обојене револуције у принципу не могу довести до реализације надања и хтења већине становништва. При томе, оне имају и своје заједничке црте: у обојеним револуцијама притисак на власт се увек врши у посебној форми - политичке уцене; главни инструмент притиска на власт је омладински протестни покрет. Обојене револуције само споља подсећају на праве револуционарне покрете: за разлику од правих револуција, које су изазване објективним развојем историјског процеса, обојене револуције су технологије које се успешно маскирају у спонтане процесе. Њих одликује готово театрални ниво драматургије који западни политиколози својски покушавају да представе као спонтано и стихијско изражавање воље народа, који је изненада решио да поврати право управљања својом земљом.⁵⁴

Према Наумову, XXI век је донео нове геополитичке тензије оличене у једностраним потезима појединих суверених држава који су у основи често имали акте кршења

⁵¹ М. Младеновић, Ј. Пономарева, З. Килибарда, 2012, стр. 516, видети више у Linc, H., Stepan, A. *Demokratska tranzicija i konsolidacija: Južna Evropa, Južna Amerika i postkomunistička Evropa*, 1998, Beograd: Filip Višnjić

⁵² Из интервјуа Андреја Манојла, професора Московског државног универзитета, члана научног савета при Савету безбедности Руске Федерације, објављеног на интернет страници www.fakti.org

⁵³ Исто

⁵⁴ Исто

међународног права са једне, као и процесе незаконитог мешања у унутрашње послове једне државе. Овом праксом нарочито су у првој деценији овог века прибегавале западне земље како би одржале примат у постхладноратовској ери. Да би оствариле своје циљеве, често се прибегавало различитим методама геополитичког инжењеринга, а као један, по својим последицама најделотворнији механизам, била је технологија промене политичких режима кроз процес обојених револуција.⁵⁵

Мека моћ је у савременом политиколошком дискурсу један од најчешће коришћених концепата и његова употреба је постала устаљена у научној и стручној јавности. Мада је концепт меке моћи дефинисан пре више од две деценије, и даље постоје одређене недоумице око тога шта мека моћ заправо представља и на који начин делује у међународним односима. Неупитно је да живимо у времену поновног успостављања мултиполарног поретка света, а запажену улогу у реконституцији међународних односа има Руска Федерација. Иако се суочила са крахом који се огледао у распаду СССР и кризи током деведесетих година прошлог века, Русија почетком XXI века започела је процес обнове некадашње улоге у светској политици.⁵⁶

Мека моћ се као концепт први пут конституише у монументалном делу професора Јавне административне школе „Кенеди“ при Харвардском универзитету Џозефа Наја *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, објављеном 1990. године. За Наја мека моћ представља „моћ да се добије оно што се жели захваљујући привлачности, а не принуди или плаћању”.⁵⁷ Способност неке земље да користи меку моћ почива на три извора: 1) култури; 2) политичким вредностима (у земљи и иностранству) и 3) спољној политици (која мора бити легитимна и морална у очима других). Мека моћ не мора изричито да потиче из три поменута извора, већ може да проистекне из војне или економске моћи.⁵⁸ Примарни циљеви који нека држава настоји да оствари посредством меке моћи су привлачење или убеђивање. Привлачење може бити: директно и индиректно. У директном моделу практиковања меке моћи привлачењем се делује на елите које треба да донесу одлуку са позитивним исходом. Код индиректног модела, ресурси делују на јавно мњење које треба да утиче на одлуке елите; одлучујући чинилац код овог модела је повољност, односно неповољност

⁵⁵ Наумов А.О. „Мягкая сила, цветные революции и технологии смены политических режимов в начале XXI века“, Аргатак Медиа, Москва, 2016, стр.

⁵⁶ Тадић Дејан, *Примена концепта меке моћи у руској спољној политици у 21. веку*, МП 1, 2016, стр. 112

⁵⁷ Joseph Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990, p. 74, citirano prema: Miša Đurković, „*Rusija i otkrivanje meke moći*“, Nacionalni interes, god. IV, br. 4, 2008, str. 29.

⁵⁸ Џозеф Нај, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012, str. 112.

окружења у којем се делује. Постизање жељеног исхода зависи од контекста у којем се делује, особина објекта на којег се делује и квалитета стратегије.⁵⁹

У најефикасније инструменте „меке моћи“, могу се убројати информатичко-комуникацијски (традиционални и нови) системи, образовни и активистички (академски и усмерени) облици обучавања, невладине организације, јавна дипломатија, а такође полифункционални програми у области културе (филмски фестивали, музичке, кулинарске, фолклорне и друге свечаности, шоу програми, изложбе, дани културе и сл.). Посебан значај, у том смислу, имају свакако и различита средства јавног информисања, Интернет ресурси и социјалне мреже, којима се омогућава, не само информисање страних аудиторијума, већ и обезбеђивање информативне подршке спољнополитичких активности земље. На пример, САД активно користе посебне програме дипломатског сигнализирања (diplomatic signaling), који се остварују активношћу средстава јавног информисања, а такође и „дигиталне програме јавне дипломатије“ (digital public diplomacy).⁶⁰

Пракса употребе меке моћи, у којој апсолутни примат има званични Вашингтон, у зависности од сврхе и садржаја коришћених средстава се може поделити на два типа. У првом случају мека моћ се посматра у контексту позитивне технологије која омогућава побољшавање међусобног разумевања између држава и народа. Међутим, други начин испољавања меке моћи се огледа у примени наведеног концепта за дестабилизацију „државног менаџмента“ и државе у целини. Дакле, ради се о настојању једне државе да технике меке моћи усмери на подривање државног и друштвеног устројства. У овом случају се, према Наумову, ради о концепту обојених револуција. Наиме, према овом аутору, обојене револуције означавају процесе промене политичких режима коришћењем технологија и ресурса меке моћи у земљама источне Европе, централне Азије и северне Африке. Ера обојених револуција је почела 2000. године на улицама Београда, да би се након три године преселила на подручје некадашњег Совјетског савеза, када је 2003. године у Грузији отпочела „револуција ружа“. Након тога, као резултат протеста покренутих од стране невладиних и опозиционих структура, путем иновативних метода у изборном процесу и кроз методе ненасилне борбе, уз веома висок интензитет спољне интервенције, десиле су се револуције у две бивше совјетске републике – Украјини и Киргистану. Потом је овај процес у одређеној мери

⁵⁹ Исто, стр. 129

⁶⁰ Кубышкин Александр, Наталя Цветкова, *Публичная дипломатия США*, Аспект Пресс, Москва, 2013, стр. 71, 77, преузето из научног рада Мирослава Младеновића и Јелене Пономареве „*Мека моћ*“ *Русије – Услов њеног геополитичког успона*, Српска политичка мисао, 2016, стр.14

заустављен, да би на почетку друге деценије XXI века, погодан развојем дигиталне технологије, а нарочито друштвених мрежа, био поново покренут у неколико земаља северне Африке, када је добио назив „арапско пролеће“ и потом се вратио у центар источне Европе, поново у Украјину („Евромајдан“). Феномен обојених револуција је сложен и вишедимензионалан. Сходно томе, Наумов упозорава да би било погрешно разматрати обојене револуције искључиво кроз призму међународних односа, будући да је свака земља у којој су реализоване обојене револуције била суочена са низом унутрашњих проблема попут ниског животног стандарда, незапослености, корупције, неефикасности влада, регионалним безбедносним изазовима, сепаратизмом или екстремизмом. Такође, Наумов указује да је подједнако важан фактор за обојене револуције спољни фактор, позивајући се на научника Никонова који је овај процес називао „обојена демократизација са Запада“.⁶¹

Дуго је типичан симбол „обојених револуционара“ било цвеће: руже у Грузији, лале у Киргизији, различити у Белорусији, јасмин у Тунису итд. Природа порекла тих цветних симбола и атрибута је веома проста – она се налази у архетиповима историјског сећања Американаца који се сећају хипи покрета – „деце цвећа“, која су на посебан начин изражавала свој протест против државе и њене политике. То одмах одаје у сценаријима „обојених револуција“ карактеристичан печат северноамеричких Англосаксонаца. Осим тога, у избору цветне симболике крије се и тежња сценариста „обојених револуција“ да помоћу цвећа у рукама жена и младих нагласе „ненасилну“ природу „револуције“, маскирајући тиме државни преврат који се врши.⁶²

Главне карактеристике обојених револуција су били ненасилни облици политичке борбе и употреба метода меке моћи оличеним у деловању НВО, медија, социјалних мрежа и употребом различитих симбола, слика, идеја и сл. Такође, наведене процесе је одликовала и темељна и континуирана припрема западног фактора и локалних прозападно оријентисаних политичких актера. Наведена припрема је била оличена у детаљној анализи социоекономске и политичке ситуације у земљи уз мапирање слабости режима, као и у селекцији присталица. Након ове, припремне фазе, почела је дестабилизација унутрашње политичке ситуације, која је уско повезана са периодом организовања изборног процеса, да би у фази кулминације обојене револуције, сам чин непосредног извршења револуције био оличен у масовним демонстрацијама и

⁶¹ Наумов, 2016, стр. 7

⁶² <http://standard.rs/2016/05/09/andrej-manojlo-obojene-revolucije-i-simbolika-cveca/>

скуповима грађана којима су руководили унапред припремљени активисти, са веома пријемчивим пропагандним материјалом са јасним порукама. Током поменуте фазе, отпочињале су провокације од стране акционог језгра обојених револуција које су усмерене на представнике власти које су, са своје стране у том периоду, биле суочене са дилемом – да ли да користе право над легитимном употребом силе према превратницима, или да ступе у преговоре са опозицијом и носиоцима протеста, при чему би друга опција значила давање легитимитета превратницима, а самим тим пораз владајућег режима и победу обојене револуције.

Значајан ослонац у примени концепта меке моћи САД у спољној политици пружа деловање информативних служби. Активности неформалних и формалних актера меке моћи су у великој мери оличене у концепту јавне дипломатије. Осим тога, наведени механизми меке моћи су у највећој мери допринели да се информације о САД, али и појединим земљама западне Европе, потпомогнути континуираним развојем технологија које утичу на брзину протока информација, у првом реду интернета, трасирају у циљане делове света, дајући тиме подршку слободи и демократији. Наведени интерес је у највећој мери оличен у деловању информативних програма емитера попут „Глас Америке“, „Радио слободна Европа“, „Радио Либерти“, „Радио Слобода“, „Азија, Азија“, Кубанска радиодифузна група, „Сава“, „Радио Фарда“, као и арапски телевизијски канал „Al Hurra“.⁶³

Један од најделотворнијих механизма у спровођењу интереса САД био је радио „Глас Америке“ (*Voice of America*), основан 1942. године који је дужи временски период фигурирао као најзначајније активно средство америчке информативне политике. Неколико година касније, 1949. године је са радом почела радиодифузна организација – „Радио слободна Европа“, која је према одређењу енциклопедије Британика, „основана од стране америчког естаблишмента у циљу пропаганде властитог друштва, односно да „пружи информације и политички коментар људима из комунистичке источне Европе и Совјетског Савеза којима је то било ускраћено због непостојања пристрасних медија у сопственим земљама“.⁶⁴ Исту сврху је имао и „Радио Либерти“ који је у потпуности био под контролом Централне обавештајне агенције САД (CIA) и служио је стварању контрапропаганде идејама комунизма.⁶⁵

⁶³ Наумов, 2016, стр. 35

⁶⁴ www.britannica.com/topic/Radio-Free-Europe

⁶⁵ Наумов, 2016, стр. 34

Наиме, стране обавештајне службе у процесу обојених револуција придају посебну пажњу медијском сектору. Продор у овај сектор једне суверене земље је за страну обавештајну службу одувек био императив. Најшире посматрано, тај продор се може извршити на два начина. Први начин подразумева публикување и реемитовање пропагандних садржаја, најчешће информативног карактера, у појединим штампаним и електронским медијима, док се други начин односи на финансирање и креирање уређивачке политике независних медија.⁶⁶

Међутим, почетком двехиљадитих, концепт меке моћи у САД подлеже ревизији коју је узроковали нови глобални изазови, пре свега почетак борбе против тероризма. Истовремено, у научним и стручним круговима у САД је била веома изражена критика спољнополитичких активности оличених у примени тзв. тврде моћи председника Џорџа Буша. Као одговор на ове изазове, Нај и поједини амерички теоретичари су развили нови приступ у америчкој спољној политици, као комбинације меке и тврде моћи, назвавши га „паметна моћ“. Овај концепт су 2007. године Нај и бивши заменик државног секретара САД Ричард Армитиџ дефинисали као „приступ који наглашава неопходност снажне војске, али такође у великој мери улаже у савезе, партнерства и институције свих нивоа како би проширио свој утицај и успоставио легитимитет своје акције“.⁶⁷

Један од правих практичних примера концепта паметне моћи званичног Вашингтона, према Наумову је процес промена политичких режима у источној Европи и у северној Африци на почетку XX века. Од тада, реализовали су се напори САД да реализују обојене револуције, почев од такозване „булдожер револуције“ у тадашњој СРЈ, преко свргавања режима у Грузији, Украјини и Киргизији, а касније Тунису, Египту, Либији...

⁶⁶ Парезановић, 2013, стр. 297

⁶⁷ Richard L. Armitage, Joseph s. Nye, CSIS Commission on smart power, Center for Strategic and International Studies, стр. 7

6. Модел обојене револуције

Основне карактеристике обојених револуција је да су оне ненасилне, тачније да се насиље користи рестриктивно и у оној мери у којој је потребно за извршење циља. Обично се испољавају након дуготрајних политичких криза, а њихова кулминација наступа током или непосредно по окончању изборног процеса. Опозиционе снаге унапред проглашавају победу, изборни резултат владајућих структура се проглашава фалсификованим и организују се масовне демонстрације са циљем да се паралисања система. Главну политички снагу актера револуције не представљају политичке партије, већ невладине организације. Актери из иностранства су имали веома важну улогу у реализовању обојених револуција, која се првенствено огледа у финансирању невладиних организација и других антирежимских покрета, који у одређеним случајевима могу трајати и више година. Истовремено, наведени актери често преузимају улогу врховних арбитара, одређујући легитимност изборног процеса, односно подржавају евентуално противзаконито деловање опозиционих снага. Упућују различите спољнополитичке ултиматуме владајућим структурама, стварајући услове за ангажовање међународних преговарача и других посредника, а који би деловали у интересу опозиционих снага. Такође, важну улогу у реализацији обојених револуција имају политички субјекти који су својевремено били део владајућих структура, а потом због професионалних или личних сукоба, прешли у опозицију. Они најбоље познају режим изнутра и на њих актери из иностранства обраћају посебну пажњу.⁶⁸

Према Наумову, методологија примењеног ненасилног отпора у обојеним револуцијама коју је дефинисао Џин Шарп и његови следбеници била је успешна, будући да је комбиновала методе меке моћи с једне стране и услова који су омогућили примену концепта тврде моћи.⁶⁹ Дакле, идеје слободе, поштовања људских права и демократских вредности су укомбиноване са високом корупцијом, незапослености, криминогеним активностима појединих носилаца државних функција, утицале на свргавање режима у земљама источне Европе и северне Африке са прокламованим циљем САД о увођењу демократских вредности у ова транзициона подручја.

Као и сваки геополитички феномен, обојене револуције имају веома сложену и мултидимензионалну природу која је узрокована, дакле, субјективним и објективним

⁶⁸ Преузето из Парезановић, 2013, стр. 74, видети опширније Александр Эрикович Гапич и Димитрий Александрович Лушников, *Технологии цветных революций*, РИОР, Москва, 2010, стр. 12-13;

⁶⁹ Наумов, 2016, стр. 47

разлозима који су допринели наведеном процесу. Један од веома важних разлога за покретање протеста против режима у посматраном подручју тicali су се социоекономске ситуације, док су политички разлози лежали у очитовано нестабилним политичким системима и поделом елита која прати овај феномен.

Ни у једној од земаља у којима су биле инспирисане обојене револуције, није било револуционарне ситуације. Мора се истаћи да је за успех шарене револуције неопходан моменат највећих тешкоћа с којима се суочава власт, односно период недвосмисленог погоршања њеног економског или политичког положаја као што је пораз у рату, међународне санкције, економска криза итд. У земљама у којима су се догодиле обојене револуције, није било ни револуционарне класе способне и организоване да изврши насилни преврат, а још мање консолидованог цивилног друштва спремног да квалитетно преузме од државе, већину заједничких послова заједнице. Промене су се дешавале услед мобилисаног незадовољства маса, неспособности и неодлучности режима да сачува власт и уз свеобухватну подршку са стране, али ипак релативно мирно и практично у оквиру постојећег административно-институционалног оквира.⁷⁰

Дакле, неопходан услов за спровођење обојених револуција је постојање друштвено-економске и политичке нестабилности у земљи, коју прати неминовна криза унутар владајућих структура. Осећај беспомоћности, сиромаштва, положај младих и недостатак перспективе су постајали друштвена основа за покретање протеста, а уједно и објективни фактор у наведеном процесу. Осим тога, веома важну улогу је имала и екстерна компонента, односно улога иностраних актера у наведеним процесима. Према Симеуновићу, стварању услова за организовање друштвених структура јасно опредељених за извођење преврата у једној земљи, доприносе сложене и дуготрајне кризе политичког, економског, социјалног и војно-безбедносног система. Неопходности тренутног превазилажења политичке кризе, привредна рецесија, велике социјалне разлике у становништву, али и стратегијски политичко-економски и војни интереси великих сила да стекну, одрже или повећају свој утицај у одређеној држави успостављањем њима настројеног политичког руководства, такође представљају изразито повољне услове за организовање и извођење преврата.⁷¹

Осим тога, унутрашња безбедносна и политичка криза су изразито повољан услов за реализовање свих облика политичких преврата. Штавише, политички преврат се не

⁷⁰ Младеновић, Пономарева, Килибарда, 2012, стр. 519

⁷¹ Симеуновић, Државни удар као војно-политички феномен, Војно дело, Београд, 1992. стр. 122

може реализовати уколико не постоје тензије у политичким и безбедносним односима унутар једне државе, будући да се у том случају може поставити питање о његовој политичкој релевантности. Уколико она не постоји, превратничке снаге имају веома мале шансе за успех.⁷²

Револуционарне снаге су акценат својих активности усмеравале ка политичким партијама и изборима, настојећи да применом готово свих расположивих средстава парализују и онемогуће вршење извршне и законодавне власти, чиме се обезбеђује брисан простор за укључивање великих народних маса, када заправо револуционарни процес улази у завршну фазу и своје остварење доживљава у револуцији. Методика која је данас коришћена у државама постсовјетског простора указује на снажну спрегу опозиционих политичких партија и покрета са актерима из иностранства.⁷³

Осим тога, кулминација политичких и безбедносних криза најчешће је долазила до изражаја током изборних радњи, чиме су скретале пажњу дела међународне јавности, стварајући амбијент за офанзивно политичко деловање. Победа опозиције се углавном проглашавала унапред, и пре објављених резултата са бирачких места, при чему се приступало мобилисању народних маса и њиховом извођењу испред централних државних институција, што је представљао својеврсан вид притиска на политичку власт. Владајуће политичке структуре обично су саопштавале неопходност другог изборног круга, међутим опозиција је желела победу одмах, што је само по себи додатно усложњавало политичку и безбедносну ситуацију у земљи. Власт се освајала на улици тако што су масовни протести прерастали у nerede и немире, чиме се владајући режим, потпуно паралисан и немоћан, повлачио безусловном предајом власти.⁷⁴

Делатност страних обавештајних служби у држави у којој превратнички процес добија на замаху, најчешће се одвија кроз укључивање припадника те службе у различите мисије које се баве надгледањем тока изборног процеса, као и кроз рад агената под покровитељством хуманитарних или невладиних организација.⁷⁵

Фаза непосредног извршења, за разлику од припремне фазе, реализује се у веома кратком временском периоду. Заправо, обојене револуције на простору бившег

⁷² Парезановић, 2013, стр. 180

⁷³ Парезановић, 2013. стр. 77

⁷⁴ Исто.

⁷⁵ Исто.

Совјетског Савеза, одржане су у временском периоду од једног, а највише два месеца. Карактеристично је да су се обојене револуције десиле у оквиру изборног процеса, у главним градовима, Тбилисију, Кијеву и Бишкеку. Велику улогу су имале тада новоформиране омладинске организације.

Експресивност и ненасилност су веома важне карактеристике обојених револуција. Многи истраживачи разликују неколико фаза овог процеса. Прву фазу одликује усаглашавање ставова превратника, дефинисање технологија, класификација савезника и противника у будућим токовима револуције. Према Парезановићу, припремну фазу одликује формирање завереничке групе са снажним акционим језгром, профилишу се вође превратничке акције, привлачи се подршка политичких субјеката у земљи и иностранству, а поред политичко-безбедносне подршке, обезбеђују се и неопходна финансијска средства.⁷⁶

Према ауторима књиге Ненасилна борба у 50 тачака, иначе чланова поменуте организације CANVAS, у управљању успешном ненасилном борбом на првом месту по следу и важности је планирање. Први корак у реализацији плана су детаљна анализа и процена могућности, како својих, тако и противничких, а потом и развијање плана кампање на основу реалистичних параметара. Планирање је једини начин да важне активности, као што су кампање, организовано функционишу. Без одговарајућег планирања, кампања је тек “пуцањ у празно”, а њен исход зависи од чисте среће. Сваки облик кампање и деловања, пре самог спровођења, ваља пажљиво планирати – од прикупљања средстава до односа са медијима и најширим чланством. Стога је неопходно истовремено развијати планове на више нивоа у оквиру ненасилног покрета.⁷⁷ Према Наумову, у овој фази се посебна пажња посвећује нивоу поверења јавности политичким и друштвеним институцијама, популарности највиших државних званичника, друштвене и политичке активности становништва, као и поверења у режимске медије.⁷⁸

У другој фази, фази непосредног извршења, долази до реализације обојене револуције. То подразумева извођење енергичне и муњевите акције завереника која се своди на противуставно заузимање кључних политичко-економских и војно-безбедносних центара у земљи ради успостављања новог режима за свега неколико сати или неколико

⁷⁶ Парезановић, 2013, стр. 143.

⁷⁷ Поповић, Ђиновић и Миливојевић, 2007, стр. 49

⁷⁸ Наумов, 2016, стр. 50

дана. Уколико је државни систем у великој мери централизован, то ће олакшати актерима државног удара да у краћем временском распону успоставе нову власт.⁷⁹

Мајкл Мекфаул уочава четири кључна аспекта по којима се обојене револуције разликују од других:

- 1) разлог за смену режима били су покрадени избори, а не рат, економска криза или међународни фактор;
- 2) опозиција је користила ванинституционална средства да би заштитила постојећи формални демократски поредак, а не да би изазвала стварање нових правила игре;
- 3) у свакој од земаља су владар и изазивач истовремено тврдили да имају легитимитет;
- 4) револуционарна ситуација је разрешавана без насиља великих размера.⁸⁰

Још у периоду мандата Била Клинтона постојала је идеја да се на нивоу администрације формира канцеларија за поспешивање демократије, која би обједињавала све напоре Сједињених Америчких Држава да шире демократију у разним деловима света. Идеја није остварена, али је после 11. септембра Бушова администрација јавно изнела иницијативу да се у склопу Стејт департмента оформи канцеларија за промене режима. Њен задатак би био да по свету руши непријатељски настројене режиме, односно оне који се супротстављају америчкој политици, али махом у земљама Блиског истока и централне Азије.⁸¹

⁷⁹ Парезановић, 2013, стр. 144

⁸⁰ McFaul, Michael (2005). „Transitions From Postcommunism“, u: Journal of Democracy , Volume 16, Number 3, July 2005, стр. 6

⁸¹ Парезановић, 2013, стр. 82

7. Обојена револуција у Грузији - Револуција ружа

7.1 Услови који су допринели револуцији

Савремена Грузија постоји од 1991. године, од када се појавила на светској мапи независних држава, као резултат распада СССР. Међутим, независност није водила ка просперитету земље, већ напротив, једна од богатијих и просперитетнији совјетских република претварала се постепено у сиромашну, неповратну и подељену државу. Ситуацију је погоршао грађански рат и низ међуетничких сукоба, током којих је земља *de facto* изгубила 20% територије. Као резултат тога, Грузија је била на ивици политичке и социоекономске катастрофе.

После распада Совјетског Савеза Грузија, као и остале постсовјетске земље, доживела је проблематичан прелазак са комунизма на демократију који је у значајној мери био обликован политичком нестабилношћу, међуетничким контрадикцијама и сукобима и економским падом. Међународна заједница није била у потпуности упозната са земљом и њеним географском положају на мапи света. Грузија је имала снажну жељу да буде угледна на светској мапи. Влада је у својој оријентацији усмерила земљу ка западу, водећи веома сложену стратегију усмерену према чланству у НАТО.

У пролеће 1992. године на чело Грузије је ступио бивши министар спољних послова СССР Едуард Аврамосијевич Шеварнадзе који је као председник Државног савета Грузије успео да успостави одређену стабилност у земљи. Након избора 1995. године, Шеварнадзе постаје председник Грузије.

Међутим, упркос томе што је његова политика била прозападна, Шеварнадзе ипак није био за радикално заоштравање односа са Русијом, тим пре што је у великој мери посредством званичне Москве својевремено и дошао на чело Грузије. Али без обзира на његову прозападну политику, креаторима обојених револуција то није било довољно, захтевали су драстично нарушавање односа између Грузије и Русије, не само из политичких и војно-безбедносних, него и ради енергетских разлога. Наиме, у периоду док су се стварали услови за реализацију обојене револуције, Грузија је представљала територију преко које би могао проћи алтернативни нафтовод, посредством којег би се заобишла и маргинализовала Русија у транспорту нафте и гаса из централних делова Азије ка Европској унији. Међутим, тај стратешки пројекат креатора обојених револуција није заживео, с обзиром на то да је Русија реализовала

транснационални гасовод Северни ток, а недавно је започета и изградња Јужног тока. Али то тада није било извесно.⁸²

Многи аналитичари грузијске политике су имали различите интерпретације у вези са карактером политичког система у Грузији ступања Шеварнадзеа на чело државе. Према појединима, Шеварнадзеов режим би се могао сврстати на прекретници између ауторитарног и посттоталитарног. Економски плурализам у Грузији је свакако био на много већем нивоу него у класичним ауторитарним режимима, док је политичко лидерство било олигарско. У 2005. години, грузијски политички аналитичар Гиа Нодија је дефинисао Шеварнадзеов режим као „либерално-аутократски“ или „либерално-олигархијски“. Осим тога, режим је одликовао висок ниво слобода – медија, партијског плурализма, нарочито у поређењу са другим постсовјетским земљама. Сам Шеварнадзе је имао веома добар разлог да подржи и подстакне наведене слободе. По повратку у Грузију из егзила 1992. године, било му је неопходна подршка у борби против парамилитарних група у земљи. Стога, независним медијима и другим организацијама је дозвољено да функционишу како би створили политички простор и вршили притисак на ратне власти. Након што је овај циљ испуњен 1995. године, Шеварднадзе се усмерио на доказивање свог демократског имиџа у иностранству. До 1998. године Шеварднадзе је консолидовао неуједначену репутацију међу многим западним посматрачима и владама као успешног примера демократизације на постсовјетском простору. Током 1995. године, Влада Грузије је препознала потребу за изборима, док је тренутна позиција грузијске опозиције била оличена у успесима на нивоу локалних заједница. Међутим, стварна моћ у држави је остала у малој мрежи политичких елита.

После 2001. године, фокус грузијског политичког дискурса је чинила идеја „управљане демократије“, која је већ постала једна од главних одлика руске политике. Тада је либерализација друштва била више политичка калкулација него посвећеност режима отвореном друштву. Ипак, и овакви услови су довели до појаве и развоја цивилног друштва које није прихватило правила и праксу владајуће олигархије. Међутим, Шеварднадзе и његови савезници су мислили да могу стално тражити кредит за дозволу за више политичких слобода, за разлику од других постсовјетских држава.

Као економски ентитет, Грузија је према Наумову, на почетку XXI века заправо престала да постоји. Земља је заузела прво место међу некадашњим чланицама СССР по развоју сиве економије, а једно од последњих места у висини бруто друштвеног

⁸² Парезановић, 2013. стр. 77

производа. Висина пензија је била нешто више од шест америчких долара месечно, док је више од једне половине становништва живело испод границе сиромаштва. Само 12,6% грађана је добијало плату или је имало још један редован извор прихода. Поред тога, биле су редовне рестрикције струје, те је становништву испоручивана струја у току од 7 или 8 сати на дневном нивоу.⁸³ Временом су овакве претпоставке довеле до ерозије самог система, чему су у значајној мери допринели фаворизација и непотизам, као и систем плена који је постао незаобилазна сфера целокупног државног и друштвеног система Грузије. Свеprisутна корупција је смањила пореску основицу, а буџетски недостаци су уништили способност државе да изврши основне функције, попут исплате плата и пензија. Наведено стање је директно узроковало и појаву расподеле новца од подмићивања међу државним службеницима. Ескалација системске корупције је довела до појаве „државних уцењивача“, који је функционисао као нека форма неформалног органа извршне власти који се бавио прикупљањем компромитујућих информација о незаконитим активностима појединаца, политичких елита и предузећа, а све у циљу осигуравања њихове лојалности режиму.

На почетку XXI века, Грузија је у међународним оквирима сматрана неуспешном демократијом. Бројни индикатори су означавали њену слабост, неефикасност, економску нестабилност, док је њена спољна политика била одређена зависношћу од Русије. До 2000. године Грузија није развила национални концепт безбедности и стратешке оријентације. Земља је доживљавала дубоку управљачку кризу. Грађани Грузије, уморни од неактивности државе и неспособности владе да пружи основне социјалне услуге и испуњавају своје кључне функције, започели су масовне протесте у новембру 2003. године.

Упркос чињеници да су сви пропусти и неуспех власти директно повезани са личношћу Шеварнадзеа, он поново 2000. године бива изабран за председника Грузије освојивши 80% гласова на изборима. Шеварнадзе је у потпуности одбацио имиџ продемократског политичара 2001. године. Када је Влада Грузије покушала да обустави рад телевизијске станице „Rustavi-2“ исте године, поједини чланови Грађанског савеза Грузије напустили партију и отпочели опозиционо партијско деловање. Штавише, немогућност Владе Грузије да се супротстави корупцији подстакла је суспензију програма Међународног монетарног фонда у Грузији 2003. године.

⁸³ Наумов, 2016, стр. 95

Закључно са јесени 2002. године, Шеварнадзе је тридесет година био на челу Грузије, рачунајући и четворогодишњи период вођења совјетске дипломатије, будући да је Грузијом управљао један од његових намештеника. Према оцени Линколна Мичела, иначе службеника Националног демократског института САД у Грузији (2002-2004.), Шеварнадзе је био брилијантан политичар, али не и истински демократа. У многим погледима се није разликовао од других комунистичких лидера који су се нашли на челу независних држава насталих распадом СССР. Са друге стране, био је веома вешт политичар, будући да је знао како да прави политичке договоре, допушта политичке слободе, али и да учини све што је потребно да остане на челу државе.

Непосредно пред парламентарне изборе у Грузији у јесен 2003. године, корупција је била веома висока, а дошло је и до успоравања страних инвестиција. Овакви индикатори су погодовали веома уском кругу политичког естаблишмента Грузије. Шеварнадзе средином 2003. године уживао мању подршку грађана него 2000. године. Економија је наставила да слаби, а упркос томе, многи грузини су били позитивно оријентисани према напорима председника да допринесе стабилности Грузије. Шеварнадзе је успео да постави земљу на прозападни курс, ојачавајући везе са најзначајнијим спољнополитичким партнером у том тренутку – САД, уз балансирање односа са веома моћним суседом – Русијом. У јулу 2003. године, председник САД, Џорџ В. Буш је послао бившег државног секретара Џејмса Бејкера да се састане са лидерима опозиције и председником Шеварнадзеом. Циљ посете је била реформа изборног система, коју је Шеварнадзе декларативно прихватио, али је убрзо почео да делује са супротног становишта.

Паралелно са преговорима са званичницима Грузије, администрација САД је активно подржавала опозиционаре. Наумов наводи да се наведена подршка огледала у различитим сферама, превасходно кроз активност невладиних организација. Тако су подршку опозицији давале америчка агенција за међународни развој и сарадњу USAID, Институт за отворено друштво (финансиран од стране фондова Џорџа Сороса), Национални фонд за демократију (NED), Freedom House, Народни републикански институт (IRI), Национални амерички институт за међународне послове. Даље, Наумов наводи да су циљеви прозападних организација били у знатној мери транспарентни и

били су усмерени на стварање окружења нестабилности у земљи у циљу свргавања тадашњег режима и успостављања антируског режима у Тбилисију.⁸⁴

Прво значајније и организованије ангажовање креатора обојених револуција у Грузији одиграло се 1996. године у Тбилисију када је од стране неколико америчких невладиних организација основан „Либерти институт“, чије су се приоритетне активности односиле на афирмацију људских права.⁸⁵ Финансирање института обезбеђивано је посредством грантова фондација Сорош и EURASIA, као и USAID.⁸⁶ Посредством овог института формиран је опозициони покрет КМАРА (у преводу „Доста!“), који је имао пресудну улогу 2003. године приликом реализације обојене револуције.⁸⁷ КМАРА је представљао важно место за опозиционо деловање. Покрет је створен током 2003. године као независна организација са хоризонталном структуром. Зачетак КМАРЕ је био у омладинском удружењу на државном универзитету у Тбилисију, основаном 2000. године, који се залагао за борбу против корупције.⁸⁸

Наиме, овај покрет су обучавали искусни српски револуционари који су стекли искуство у рушењу режима Слободана Милошевића 5. октобра 2000. године у тзв. „булдожер револуцији“ у Београду. Према Наумову, у пролеће 2003. године, непосредно пре револуционарних дешавања у Грузији, Фондација Сорош је финансирала пут истакнутих активиста КМАРЕ где су се састали са кључним лицима „булдожер револуције“. У Србији су добили инструкције како да организују демонстрације.⁸⁹

Из перспективе Шеварнадзеа, додељивање слобода цивилном сектору је била грешка, што је посебно наглашавао у постреволуционарном периоду. Такође, у истом периоду је у интервјуима истицао да је са Сорошем лично одржавао добре односе, а по револуцији је коментарисао следеће: „Његова фондација је уложила значајна средства против мене“. Према појединим проценама, Сорош је структурама које су свргнуле Шеварнадзеа донирао око 42 милиона америчких долара.⁹⁰

⁸⁴ Наумов, 2016, стр. 98

⁸⁵ Парезановић, 2013, стр. 78

⁸⁶ Наумов, 2016, стр. 98

⁸⁷ Парезановић, 2013, стр. 78

⁸⁸ Наумов, 2016, стр. 99

⁸⁹ Исто, стр. 101

⁹⁰ Исто, стр. 98

Финансиране су прозападне НВО, кандидати и политичке странке, обучавани активисти за учешће у протестима, пружана је методолошка помоћ појединцима ангажованим у изборним штабовима, саветовани су кандидати и њихови најближи сарадници и сл. Систематским радом у бројним областима каналисано је и усмеравано незадовољство против Шеварнадзеа и његових најближих сарадника.

7.2 Револуција ружа

Упркос прокламованој и стварној опредељености за запад и стратешком партнерству са САД, званични Вашингтон је желео успостављање новог политичког естаблишмента у Грузији који би се у потпуности одрекли совјетске прошлости. Стога, Вашингтон је подржао младог адвоката из Тбилисија Михаила Сакашвилија звани Миша, бившег студента Columbia University у САД и члана америчке адвокатске куће „Patterson, Belknap, Webb&Tiller“ (ова кућа је постала правни партнер организација КМАРА).⁹¹

Порасту незадовољства у политички режим Шеварнадзеа, допринела је и друштвена елита. Познати писци, песници, певачи, глумци, спортисти, новинари и научници који нису били партијски опредељени имали су снажан утицај на антивладино и антипредседничко расположење у Грузији. У циљу супротстављања режиму, у Грузији је створено посебно тело „Artcom“ (као форма уметничке организације) које је током револуције имало задатак да мобилише младе да узму учешће у револуционарном процесу.

Парламентарне изборе који су одржани у недељу 2. новембра 2003. године су обележиле бројне неправилности попут појаве вишка гласачких листића, вишеструко гласање, недостављање листића на поједина бирачка места, на бирачким списковима су евидентирана преминула лица, као и неразјашњено брисање хиљада Грузина са правом гласа са истих. По затварању бирачких места увече, регистрован је низ превара у процесу пребројавања гласачких листића, а цео ток процеса је контролисало трочлани блок који је био под утицајем званичног Тбилисија. Истовремено, током ових избора је одржан и референдум за смањивање броја посланичких места у грузијском парламенту.

Први резултати су приказивали победу Шеварнадзеве коалиционе листе „За нову Грузију“, истовремено креирајући контроверзу у поредбеном приказу резултата избора са проценама излазности појединих независних организација. Први резултати су

⁹¹ Наумов, 2016, стр. 103

изазвали окупљање малог броја демонстраната, међутим, неколико дана касније, хиљаде људи се окупило на Тргу слободе у Тбилисију са захтевом за поновну организацију избора, обликујући на тај начин контекст „Револуције ружа“ који се може описати као изузетан и добро усмерен грађански покушај за промену власти у Грузији.

Велику улогу у успеху опозиције, али и саме обојене револуције, играо је процес изборног мониторинга. Наиме, у истом су учествовали сви главни опозициони актери. Примера ради „Рустави-2“ је под спонзорством Британског савета (British Council), Фонда за отворено друштво – Грузија и Фондације ЕУРАСИА, организовала паралелно бројање гласова. По реализованом процесу револуције, Национални економски савет САД је признао да је донирао 2,5 милиона долара за потребе демократских избора у Грузији 2003. године.

Генерално, из САД и појединих држава ЕУ посебна пажња је посвећена припреми изборне процедуре. Под спољним притиском, у средином 2003. године, власти у Тбилисију су пристали на низ уступака који су се касније испољили као фатални за Шеварнадзеов режим. Наумов истиче да је под директним утицајем бившег државног секретара САД Џејмса Бејкера званични Тбилиси усвојио нови изборни кодекс којим је, под прикрићем демократичности и транспарентности, омогућена процедура паралелног пребројавања гласова и којим је донето да Централну изборну комисију чине пет представника власти и девет представника опозиције.

Раније, априла 2003. године амерички амбасадор у Грузији Ричард Мајлс, иначе бивши отправник послова у Амбасади САД у СРЈ (1993. до 1999. године) састао се са лидерима грузијске опозиције. Иначе Мајлс фигурира као једно од кључних лица који је директно обучавао активисте „Отпора“ у Србији. Према писању Washington Post-a, Мајлс је био вођа читаве операције „Отпор“.⁹²

Сама револуција је реализована по познатом сценарију. По окончању парламентарних избора, према резултату који је објавила државна изборна комисија, победио је политички блок Шеварнадзеа. Међутим, Михаил Сакашвили, лидер уједињене опозиције, и његови следбеници издали су саопштење на телевизији „Rustavi-2“ да су избори покрадени и на основу инструкције из иностранства организовали масовне демонстрације, што је резултирало додатним усложњавањем политичких и

⁹²<http://www.novosti.rs/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B0.479.html:690825-Vilijem-Engdal-Katalonsku-nezavisnost-pogurao-je-Vasington>

безбедносних прилика у Грузији, која се убрзо нашла пред потпуним колапсом у жеку постизборне кризе. Недуго затим, новембра 2003. године, током одржавања свечане конститутивне седнице новог грузијског парламента, опозиционе снаге предвођене Сакашвилијем пробиле су полицијски кордон и насилним путем заузеле зграду скупштине, носећи црвене руже које су постале симбол револуције, из које Шеварнадзе у последњем тренутку уз помоћ својих личних пратилаца успео да побегне. Истовремено, грузијске оружане снаге одбиле су Шеварнадзеово наређење да интервенишу, тако да су демонстранти на револуционарном таласу убрзо заузели све најважније центре извршне, законодавне и судске власти у земљи, што је на крају резултирало сломом режима.⁹³

Интересантно је истаћи и да је дан након насилног заузимања кључних грузијских институција од стране револуционарних снага у Тбилиси допутовао Игор Иванов, тадашњи министар спољних послова Руске Федерације, који је одржао састанак иза затворених врата са Шеварнадзеом и Сакашвилијем. По окончању поменутог састанка, Шеварнадзе се обратио јавности и званично саопштио да подноси оставку, чиме је и формално-правно предао власт опозицији. Међутим, тиме се нису на дужи временски рок окончали превратнички догађаји у Грузији.⁹⁴ Шеварнадзе је, обраћајући се медијима, указао да наведене активности опозиције немају везе са парламентарним изборима, већ су усмерене на рушење институције председника државе. Убрзо по наведеном догађају, Врховни суд Грузије је прогласио парламентарне изборе ништавним, док је председничку функцију преузела председница Парламента Грузије Нино Бурдзханадзе, Сакашвилијева сарадница, која расписује изборе за јануар 2004. године. На Шеварнадзеову адресу је стигло писмо тадашњег америчког председника Џорџа Буша у којем је наведено следеће: *„Ваша одлука да поднесете оставку, уместо да користите силу на улицама Тбилисија, крунисала је Вашу изузетну каријеру. Знам да сте, попут нас у САД, учинили све да ојачате право на демократију, независност и просперитет Грузије.“*⁹⁵ На изборима у јануару 2004. године, победу је однео тридесетседмогодишњи Михаил Сакашвили, освојивши 96% гласова.

Реализацијом револуције ружа млади прозападни политичари су починили успешан државни удар у Грузији, користећи незадовољство режима Шеварнадзеа и његовог система. Важан фактор слабости Шеварнадзеове председничке функције је био

⁹³ Парезановић, 2013, стр. 78

⁹⁴ Парезановић, 2013, стр. 80

⁹⁵ Наумов, 2016, стр. 114

недостатак лојалности његових присталица. Како је један од чланова омладинског крила револуционарног покрета истакао, успешном карактеру револуције ружа допринела су три кључна актера – покрет КМАРА, Михаил Сакашвили и ТВ канал „Рустави-2“. Сви они су били производи технологије меке моћи западних земаља.

7.3 Постреволуционарни период у Грузији

У унутрашњој политици Грузије, после преузимања власти, Сакашвили и његова владајућа странка, из године у годину су наилазиле на све више проблема и јачање опозиције у земљи. Сакашвили је покушао, уз снажну подршку политике и естаблишмента САД, да заснује своју укупну политику на изграђивању ривалства и чак политичког сукоба са Русијом, уз замишљени подухват враћања Абхазије и Јужне Осетије под власт званичног Тбилисија, односно централних власти у Грузији. У том процесу постигнут је почетни успех, на тај начин што је такође привремено осамостаљена, аутономна република Аџарија (на граници са Турском) признала поново врховну власт Грузије. Међутим покушаји у односу на Абхазију и Јужну Осетију, нису дали практично никакве резултате. Овакав изостанак спољно политичког успеха треба надовезати на рапидно погоршавања односа са Русијом, што је резултирало редукцијом привредне и културне сарадње две земље на минимум, где је Грузија као несразмерно мања земља, претрпела објективну штету. Овоме треба додати и погоршавање општих суседских односа две земље, где је чак током 2007-2008. дошло до појединих пограничних инцидената, а у августу 2008. и до краткотрајног ратног сукоба иницираног од стране Сакашвилијевог режима нападом на Јужну Осетију, који се завршио муњевитом победом руске војске и њеним признавањем независности Јужне Осетије и Абхазије.⁹⁶

Почетком 2009. године, опозиција је све више почела да инсистира на оставци Сакашвилија, оптужујући да за губљење 20% територије у, како наглашавају, непотребном прошлогодишњем рату у Абхазији и Јужној Осетији, као и због тоталитарног начина владавине. У том смислу, Сакашвили је у неколико наврата изјављивао да опозиционе снаге у Грузији, по налогу из Кремља, финансирају руски олигарси, због чега је био приморан да тражи подршку Запада, пре свега НАТО.⁹⁷

⁹⁶ Петровић, 2008, стр. 72

⁹⁷ Парезановић, 2013, стр. 80

Међутим, подршка Запада Сакашвилију или је изостала или је била недовољна. У сваком случају октобра 2012. године на парламентарним изборима у Грузији, победио је опозициони политички блок који је предводио контроверзни милијардер Бидзина Иванишвили, што је представљало прву демократску промену власти у државама кавкаског региона. У периоду док је имао парламентарну већину, Сакашвили је извршио низ уставних промена, којима је центар моћи пребацио са председничке на премијерску позицију, надајући се да ће даљу политичку каријеру наставити у улози премијера са највећим могућим овлашћењима. Упркос изборном поразу, Сакашвили је признао победу опозиционих снага и без било каквих условљавања омогућио формирање нове грузијске владе. Међутим, веома је важно нагласити да Сакашвили то није учинио, јер баштини демократске вредности устројства политичког живота у својој земљи, него из чисто прагматичних разлога, који се тичу директно њега. Да је којим случајем Сакашвили оспорио изборни резултат, а самим тим и народну вољу, као човек који је на власт дошао на таласу обојених револуција, можда боље него било који грузијски политичар зна како би у том случају могао да прође.⁹⁸

Након победе Сакашвилија и „револуције ружа“ у Грузији Русија је у званичном Тбилисију имала противника у међународним односима што није одговарало традиционалним грузијско-руским односима који су вековима били пријатељски и савезнички.⁹⁹

Иако је Сакашвили од свог доласка на власт користио националистичку реторику, вероватно и услед изостанка остваривања конкретних успеха, добијао је све снажнију опозицију у сопственој земљи, као и у делу грузинских емиграната у иностранству. Тако је бивши министар одбране Грузије Иракли Окруашвили (према часописа *Gheorgian Times* од фебруара 2007, он је један од најбогатијих Грузинаца, с капиталом од око 250 милиона долара) крајем лета 2007, када су и почела унутрашњополитичка комешања, оптужио тадашњег председника Сакашвилија да је неодлучан, мек и да зато не може да обезбеди територијалну целовитост Грузије. Иракли Окруашвили је формирао покрет „За јединствену Грузију“, који је уз Лабуристичку партију, чинио озбиљнију страначку опозицију. Окруашвили је наступио у јавности и изјавио да је Сакашвили претходно наручивао убиства својих политичких конкурената, спречавао истраге против чланова председничке породице, која, по његовој тврдњи, контролише трговину оружјем и бави се изнуђивањем мита од предузетника (исте оптужбе на рачун

⁹⁸ Исто.

⁹⁹ Петровић, 2008, стр. 72

Сакашвилија претходно је износио и бивши министар за конфликте Георгиј Хаиндрава). Интересантно је да Сакашвили редовно оптуживао своје политичке опоненте у земљи да су сарадници руских служби и плаћеници, што је реторика коју је задржао чак и почетком јесени 2007, када се опозициони покрет увећао и радикализовао у својим захтевима „за више демократије и толеранције од стране Сакашвилијевог режима“. Сакашвили је употребио репресију за обуздавање демонстрација опозиције, те у исто време гушио малобројне медије који нису били под контролом режима. То је најзад натерало и САД да интервенишу и затраже од Сакашвилија дијалог с опозицијом. Најава привременог решавања напетости у Грузији могла се уочити из медија почетком новембра, када је Сакашвили, после великих демонстрација и протеста опозиције у целој земљи, расписао председничке изборе за почетак јануара 2008, иако је опозиција тражила управо расписивање парламентарних избора. У исто време, Сакашвили расписује и референдум о захтеву опозиције за одржавање ванредних парламентарних избора. Напетости између Грузије и Русије су, најзад, управо тих дана, донеле и први конкретан резултат за грузијско вођство: Русија је одлучила да евакуише своје базе из околине Батумија до 1. децембра 2007. године, а не до 1. јануара 2009, на шта је по уговору имала право. Русија и Грузија су међусобно протерале по неколико чланова амбасада једне и друге земље у Тбилисију, односно Москви.¹⁰⁰

Сумирајући револуцију ружа, истиче се да упркос економским реформама и снажној подршци запада, Грузија није успела да се претвори у просперитетну државу, нити да уђе у ЕУ и НАТО. Од 2007. године почиње да јача Сакашвилијева опозиција, да би 2007. године услед бројних корупционашких афера у Тбилисију избиле масовне демонстрације. Нови протести су одржани у 2011. години, и тада је захтевана његова смена. Након парламентарних избора који су одржани 2012. године, Сакашвили и његова коалиција је успела да освоји око 40% гласова. Од 2013. године, прелази у опозицију, а од тада су у Грузији покренуте бројне афере у којима је Сакашвили оптужен за злоупотребу дужности, прекорачење овлашћења и бројна друга кривична дела. Исте су довеле до тога да грузијске власти поднесу оптужницу против Сакашвилија. Међутим, пре њиховог ступања на снагу, Сакашвили је побегао у САД, да би одатле прешао у Украјину. Убрзо, бива постављен за саветника украјинског председника Петра Порошенка, а потом и за губернатора Одеске области у Украјини, када добија украјинско држављанство. Овакав след догађаја је узроковао да Парламент

¹⁰⁰ Петровић, 2008, стр. 81.

Грузије донесе одлуку којом је свом некадашњем председнику одузео држављанство Грузије. У Одеси је настојао да спроводи реформе под будним оком америчке администрације. Услед исхитрених реакција и испада у украјинским државним органима, попут јавног сукоба са тадашњим украјинским министром унутрашњих послова, Порошенко у мају 2017. године одузима украјинско држављанство Сакашвилију. Првобитно у медијима се спекулисало да је Порошенко наведено учинио услед процедуралних мањкавости у процесу издавања пасоша, да би стварни разлог био ширење пропаганде против председника. Тада Сакашвили, као апатрид, поново иде у САД, одакле се вратио у Украјину у септембру 2017. године, када је основао „Покрет нових снага“, усмеравајући политичку борбу против Порошенка.

8. Наранцаста или „револуција достојанства“ у Украјини

Збигњев Бжежински, политиколог и бивши саветник за националну безбедност САД – теоретичар глобалне политике износи у делу „Велика шаховска табла“ познату формулацију „без Украјине Русија никада неће постати велика држава“.¹⁰¹

Преврат у Украјини иза којег стоје специјалне службе, медији и разне невладине организације представљају део ширег плана и борбе за тај важан део европске територије и покушај јачања са једне, и слабљења утицаја, са друге стране. Из наизглед хаотичних догађаја у Украјини стоје добро промишљени и разрађени начини дејстава.¹⁰²

8.1 Ситуација у Украјини у предреволюционарном периоду

Није прошло ни годину дана од победе револуционарних снага у Грузији, светску политику је потресла још једна политичка криза у другој постсовјетској републици – Украјини. На највишој тачки овог процеса, који је у историју ушао под називом „нارانцаста револуција“, овај феномен је узрокован посебношћу политичке ситуације у Украјини, великим бројем нерешених друштвених и економских проблема у земљи, као и индучовањем украјинске кризе споља.

Као што је 1922. године била једна од водећих заговорника стварања Совјетског Савеза, исто тако је након шездесет година допринела колапсу совјетске империје, након чега је 8. децембра 1991. године стекла независност. Украјина је већ 1994. победом Леонида Кучме над Кравчуком на тадашњим председничким изборима поново заузела тешње односе са Русијом. Кучма је победио и 1999, тако да је његов други мандат истицао крајем 2004. године. Украјина је члан ЗНД, а поред тога и Заједничког економског простора заједно са Русијом, Белорусијом и Казахстаном. Међутим, после победе наранцасте револуције крајем 2004. године долази до успоравања интеграционих процеса у оквиру Заједничког економског простора. Између Украјине и Русије је 1998. године потписан уговор о десетогодишњем стратешком пријатељству и посебним везама. Од Наранцасте револуције крајем 2004. долази до политичке клацкалице, где се

¹⁰¹ <http://srb.fondsk.ru/news/2014/03/02/ukraiinska-shahovska-tabla.html>

¹⁰² Драган Делибашић, Мирослав Талијан и Драган Јевтић, Физиономија савремених оружаних сукоба кроз призму оружаног сукоба у Украјини, Војно дело, Универзитет одбране, 2017, vol. 69, br. 1, стр. 15

наизменично на власти смењују политички представници две велике регије у земљи (проруске и западноукрајинске), а земља је ушла у политичку нестабилност.

Ауторитарно управљање, пре свега неформалним средствима, одвија се у оквиру формално демократског оквира, али постоји и висок ниво конкуренције унутар и изван центра политичке моћи око председника. Представници власти шиканирају опозиционе кандидате, али опозиција није забрањена нити се хапсе њени представници. Поред ауторитарних установа, важан ослонац моћи председника су олигарси, често бивши комунистички и омладински функционери и директори великих државних предузећа који су се обогатили преко блиских веза с извршном влашћу и великих привилегија у приватизацији, у добијању монопола и државних субвенција, у трговини енергентима и неплаћањем пореза. Олигарси контролишу велике пословне конгломерате, огромна финансијска средства, утицајне електронске и штампане медије и врше велики утицај на функционисање извршне власти, па и органа безбедности. Услед слабости државних установа, политичких странака и регионалне концентрације олигархијских интереса, председник више делује као арбитар међу олигарсима него што доминира политичким животом али непрестаним пребацивањем државних привилегија с једних на друге олигархе онемогућава да неки од њих постану превише утицајни и угрозе његову моћ. Тако настаје високо такмичарски олигархијски систем, са великим обимом корупције, арбитарном влашћу и slabим и неорганизованим опозиционим снагама, осим антисистемске Комунистичке партије и популистичке Социјалистичке партије.¹⁰³

Кучма је од Кравчука наследио привредни систем у амбису и хиперинфлацију, док је БДП такође бележио суноврат. Упркос лошем економском билансу, Кучма је успео да се носи са изазовима председничке функције. Средином деведесетих година XX века, на украјинској политичкој сцени је присутан олигархијски режим оличен у потпуној контроли кадровске политике и економске сфере од стране председника. Осим тога, контрола над свим украјинским медијима су омогућили да у потпуности управља друштвено-политичком агендом. Кучма је у јесен 1999. године у другом кругу председничких избора је победио лидера Комунистичке партије Петра Симоњенка. Од те године, привреда Украјине је почела да расте и да добија убрзан темпо. Посебно успешне, биле су године 2003. и 2004. година када се на челу Владе Украјине налазио Виктор Јанукович. Тада је украјинска економија бележила раст од 12% у БДП. Тада је уследио пораст промет трговине што се директно одразило на побољшање животног

¹⁰³ Владисављевић Небојша, Протести у недемократским режимима, Политичке перспективе – чланци и студије, 2011, стр.

стандарда. Према социолошким параметрима, број људи који су сматрали да је економска ситуација у земљи веома лоша је са 40,7% током 2000. и 2001. године, смањен на 18,3% у 2004. години. Осим тога, постојала је тенденција повећања позитивних процена код показатеља стопе запослености, личне сигурности и медицинске неге.

Супротно пропагандној реторици о економском успеху и стабилности, украјинско друштво је било прилично скептично у вези са процесима који су се одвијали у овој земљи. Разлог за скепсу у народу је био узрокован колосалним јазом између испољених обећања по осамостаљењу и стварним резултатима владиних активности. Ситуација се није променила упркос повећању БДП на годишњем нивоу и свеукупном економском опоравку.

Први масовнији протести избијају фебруара 2001. поводом објављивања тонског записа на којем се чује глас председника Кучме како налаже министру унутрашњих послова да се „позабави“ новинаром Георгију Гонгаџеом. Овај критичар власти и борац против корупције нестао је у септембру а његово тело нађено је у новембру 2000. Демонстрације 20.000-30.000 људи трајале су више дана, а десетине шатора за учеснике протеста подигнуто је на централном тргу у Кијеву. Под паролом „Украјина без Кучме“, демонстранти су захтевали његову оставку али нису имали ширу подршку народа.¹⁰⁴

Међутим Саркис Тсартурјан у својој књизи „Ненасила револуција – од теорије до праксе“, указује да иза наведених демонстрација стоји америчка администрација, која је током ове, како је назива, психолошке акције чији су актери били шири слојеви украјинског друштва – од ултранационалиста до анархиста, увежбавала технологију управљања уличним масама, вршење притиска на центре моћи са циљем потуне дискредитације Леонида Кучме. Према истраживачу модерне спољне политике Украјине Курилева, кључни разлог за овакву политику САД према Украјини је био у онемогућавању Русије да, након успостављања режима Владимира Путина, Украјини онемогући веће зближавање са Русијом.¹⁰⁵

Следећи талас протеста сличног обима избија у главном граду у септембру 2002, на другу годишњицу нестанка Гонгаџеа, са поновним захтевом са оставку Кучме, а мањи протести се одвијају и на наредну годишњицу овог догађаја. Главни носиоци протеста

¹⁰⁴ Владисављевић, 2011, стр. 75

¹⁰⁵ Цатурјан Саркис, 2015, стр. 107

до 2004. били су студенти, незадовољни грађани и активисти грађанских удружења и покрета. Неки од њих учествовали су у протестима из 1990. када су студентски протести и раднички штрајкови приморали председника владе тадашње совјетске републике Украјине да поднесе оставку. Опозиционе странке дуго остају по страни и супротстављају се режиму само у парламенту где стичу приступ медијима и посланички имунитет. Неколико странака се озбиљније укључује у масовне протесте против Кучме у септембру 2002, али „Наша Украјина“, највећа опозициона групација и појединачно највећи политички блок у парламенту, углавном избегава ванинституционално деловање.¹⁰⁶

У изборној кампањи 2004. настаје широки фронт отпора властима стварањем велике коалиције опозиционих странака и усаглашеним деловањем грађанских удружења, друштвених покрета и невладиних организација. Утицајни покрет младих „Пора“ („Време је“) настао је по узору на покрете „Отпор“ из Србије и „Кмара“ из Грузије. Масовни митинзи опозиционих странака одржавају се током лета 2004, као претходница кампање за председничке изборе на којима се кандидат опозиције Јушченко, бивши дугогодишњи гувернер централне банке и Кучмин премијер од 1999. до 2001, супротставља Јануковичу, кандидату Кучме и великих олигарха. Велики протести избијају непосредно после изборне крађе у другом кругу председничких избора и наредних дана достижу пола милиона учесника из свих делова Украјине и стварање „града шатора“ у центру Кијева. Масовне демонстрације које су трајале седамнаест дана, назване „наранџастом револуцијом“, изазивају поделе унутар владајућег круга и договор власти и опозиције о поновном одржавању другог круга избора и уставним променама које ће смањити надлежности председника и ојачати парламент. На поновљеним изборима Јушченко глатко побеђује Јануковича (види Кузио 2005; Њилсон 2005). Скандал поводом Кучмине улоге у уклањању Гонгадеа раздваја функционисање такмичарског ауторитаризма у Украјини на два раздобља. У већем делу првог раздобља, насупрот моћне извршне власти оличене у ауторитарном председнику стоји парламентарна већина неререформисане Комунистичке партије, која осим тога не прихвата независност Украјине, и Социјалистичке партије. Од 1999, олигархијски систем, претходно развијен у односима извршне власти и утицајних пословних људи, шири се на парламент, којим сада доминирају странке које представљају главне олигархијске интересе и подржавају председника. Тек после

¹⁰⁶ Владисављевић, 2011, стр. 76

смењивања Јушченка с места премијера 2001. – пошто је успео да смањи државне привилегије олигарсима и отвори тржишну утакмицу, покрене економски раст и постане најпопуларнији политичар у земљи – настаје озбиљнија, демократски усмерена опозициона групација. Дакле, снажна антисистемска опозиција, одсуство демократске опозиције и, нарочито од 1999, доминација странака које заступају олигархијске интересе, омогућили су председнику да ауторитарном манипулацијом контролише политичку и друштвену сцену. Раширена корупција, у спрези са присмотром од стране органа безбедности и прикупљањем доказа о кршењу закона, омогућава режиму да систематски користи уцене да би обезбедио повиновање утицајних појединаца и предузећа својим наредбама. Огроман пад поверења грађана у установу председника републике услед скандала Гонгаџе, са 60% у јануару на само 7% у марту 2001. године, означава прекретницу у политичком животу. Ова чињеница приморава Кучму да се још више ослони на финансијску, организациону и медијску подршку олигарха, док убрзани економски раст и отворенија тржишна утакмица подстичу још оштрије такмичење међу олигарсима за контролу над јавним ресурсима. С друге стране, стварањем новог опозиционог блока предвођеног најпопуларнијим политичарем у земљи, поједини „минигарси“, тј. олигарси из другог и трећег ешалона, мењају страну и, прво тајно а затим и јавно, подржавају опозицију. Тако Наша Украјина, мада у опозицији, постаје појединачно највећи политички блок у парламенту после избора 2002, и магнет за све незадовољнике и опортунисте. „Минигарси“ обезбеђују велика финансијска и организациона средства за изборну кампању опозиције 2004. и приступ медијима, тако да значајна финансијска и организациона помоћ страних влада и невладиних организација само допуњује већ постојеће ресурсе опозиције. Нагло слабљење централне контроле у време председничких избора, изазваног преласком појединих олигарха на страну опозиције и историјски условљеном подршком становника западног дела Украјине опозицији, приморао је владајући круг да појача изборне манипулације у малом броју источних региона и тако изазове велике демонстрације које су се завршиле широким сменама у политичком врху.¹⁰⁷

Деловање невладиног сектора у Украјини је увек засновано на јакој финансијској подршци западних земаља, пре свега САД. Током неколико година пред револуцију достојанства, скоро хиљаду пројеката у вредности од 3 милијарде долара је реализовано уз помоћ САД а наведено је било резултат Споразума влада Украјине и

¹⁰⁷ Исто

САД о хуманитарној, економској и технолошкој сарадњи који је био правни основ за рад америчких НВО чије су активности у највећој мери биле усмерене на саветовање опозиционих структура и координацију међународних посматрача. Током предизборне кампање у Украјини 2002. године, САД су потрошиле, према незваничним подацима више од 200 милиона долара.

Када је реч о историји формирања тзв. наранцасте опозиције, најизразитији револуционарни лидери, Виктор Јушченко и Јулија Тимошенко, су својевремено били и сами део државног апарата Украјине. Наиме, Јушченко је дужи временски период руководио Народном банком Украјине, док је у периоду од 1999. до 2001. године био на челу Владе Украјине. Међутим, преоријентација на опозиционо деловање је уследила након изгласавања неповерења његовој влади у Врховној Ради. Ова преоријентација, која је диригована споља, покренула је процес наранцасте револуције. Са друге стране, Тимошенкова је у периоду од 1995. до 1997. године била председница индустријске и финансијске корпорације „United Energy“. Потом је 1999. године постала заменик Председника Владе Украјине, задужена за украјински енергетски комплекс, а овим ресором је руководила, све до оставке 2001. године.

Јануара 2002. године, Јушченко је стао на чело опозиционог блока који је чинило десет партија, под називом „Наша Украјина“. На парламентарним изборима за Врховну Раду, марта исте године, Наша Украјина је освојила прво место, добивши четвртину посланичких места. Победа овог блока је била веома важна, будући да је „Наша Украјина“ постала центар за привлачење свих опозиционих снага, укључујући и Јулију Тимошенко. Овакве активности су омогућиле стварање моћног антирежимског фронта за председничке изборе.

Активности опозиције су биле усмерене на стварање предстратегije која има за циљ промену политичког режима, а овај циљ је био остварив једино уз конфронтацију центрима моћи. У циљу утврђивања спремности украјинских грађана да подрже позиве на грађанску непослушност, као и њихов став о јавним протестима, Сорошева фондација је у августу 2004. године спровела испитивање јавног мњења у Украјини. Питање у анкети је било: „Ако опозициони председнички кандидат изгуби изборе, да ли ћете учествовати на протестима?“¹⁰⁸ На ову анкету је 13% испитаника одговорило потврдно, 76% испитаника је одговорило негативно, а 11% је било неодлучно. Дакле, три месеца пре наранцасте револуције један од осам одраслих Украјинаца је био

¹⁰⁸ Наумов, 2016, стр. 126

спреман да узме учешће на протесту против власти, тако да је тада изостала масовна аспирација становништва Украјине да заштити политичке интересе Јушченка.

Од августа 2004. године почиње усложњавање безбедносне ситуације, када украјинска тајна служба и Министарство унутрашњих послова Украјине објављују сазнања да опозиција припрема дестабилизацију земље. Убрзо је уследио муњевити одговор „наранцасте“ опозиције. Јушченко и Тимошенкова су позвали Кучму да се не меша у политичку борбу. Осим тога, Тимошенкова је позвала власт да организује фер изборе, претећи да ће се у противном организовати велики грађански устанак против власти.

Међутим, у септембру 2004. године, Украјину је потресла афера. Наиме, Јушченко је тада био примљен у кијевску болницу услед болова у стомаку за које се испоставило да су последица тровања. Последично, његово лице је почело да се мења, а ране и пликови су проузроковали промену личног описа. Међутим, испоставило се да је непосредно пред оболевање вечерао у друштву тадашњег шефа Службе безбедности Украјине (СБУ) Игхора Смешка и његовим замеником. Ова чињеница је за Јушченкове симпатизере ишла у прилог спекулацијама о тровању. Иако се његово здравље није поправило, Јушченко се након десет дана у болници вратио у председничку кампању, а пред Врховном Радом је изнео да је Кучмин режим покушао да га отрује, истичући да је „жртва украјинске политичке кухиње која убија.“¹⁰⁹ Три месеца након избијања афере, аустријски тим лекара је установио да је Јушченко отрован диоксинима.

Током председничке кампање, Јушченко се фокусирао на три дела украјинског становништва у којима је очекивао победу на председничким изборима заказаних за крај 2004. године, и то становништво у Кијеву, источној Украјини и сеоско становништво. У Јушченка су наде полагали млађи слојеви становништва, неолиберали и интелигенција, док је његовом противкандидату Виктору Јануковичу подршка долазила од стране пасивнијих слојева становништва, нарочито слојева који су почели да уживају благодети економског бољитка Украјине са почетка XXI века. Међу слојевима који су подржавали Јануковича, нарочито су се истицали русофили настањени на југоистоку Украјине. Управо је економски бољитак и низ предизборних реформи, омогућио Јануковичу да стекне добру позицију у предизборној трци. Наведеном билансу снага, нарочито је допринела могућност добијања статуса двојног држављанина Украјине и Руске Федерације припадницима руске националне мањине на истоку Украјине. У оваквим околностима, опозиција је успела да међу делом

¹⁰⁹ Наумов, 2016, стр. 125

становништва, до октобра 2004. године искристалише дискурс – *на поштеним изборима ће победити само Јушченко, или неће бити поштених избора*. На овај начин, скоро половина украјинског становништва је била убеђена да ће избори бити фалсификовани. Анкете су давале предност Јануковичу, при чему се процентуална разлика у резултатима организација које су спроводиле исте кретала у распону од 2-3%.

Крајем 2004. године одржани су избори и у други круг су ушла два кандидата, Јушченко, прозападни политичар, чија је политичка платформа и кампања била базирана на европским и евроатлантским интеграцијама, и Виктор Јанукович, који се залагао за ближе и чвршће везе са Русијом, између осталог и јер у Украјини живи више од 20 милиона Украјинаца који говоре руски језик и православне су вероисповести.¹¹⁰ У другом кругу избора новембра 2004. године, по затварању биралишта је објављено да је Јанукович освојио 49,46%, а Јушченко 46,61% гласова. Опозиција је одмах одбила да призна резултате избора, оптужујући власти за фалсификовање истих. Тимошенкова је позвала на блокаду државних органа. Иначе, Тимошенкова је својим „гвозденим“ политичким ставовима и безусловном харизмом успела да допринесе исходу револуције.

Након другог круга, централна изборна комисија издала је званично саопштење да је победио Јанукович. Међутим, имајући у виду геополитички положај Украјине, било је јасно да је због мале процентуалне разлике у укупном броју гласова на помолу дубока постизборна криза, кроз коју ће се преламати интереси најугицајнијих земаља. Запад је оштро критиковао украјински изборни процес, сматрајући да су избори покрадени, те да је у другом кругу победио Јушченко, чему у прилог иде и неколико званичних изјава тадашњег председника Сједињених Држава.¹¹¹ Овај резултат је узроковао активну интервенцију споља. Посматрачка мисија за мониторинг избора Националног демократског института САД издао је саопштење за јавност под насловом „Значајна кршења председничких избора у Украјини поткопавају легитимитет истих“ у којем је званични Кијев поново позван да организује изборе.

С обзиром на то да Јушченков изборни тим и његови инострани консултанци нису били сигурни у његову победу у случају евентуалног понављања другог круга председничких избора, по моделу обојених револуција организоване су масовне демонстрације. Те демонстрације су биле добро осмишљене и логистички подржане,

¹¹⁰ Парезановић, 2013, стр. 80

¹¹¹ Исто, стр. 81

тако да су могле да се одрже све до јануара 2005. године, када је постизборна криза постигла врхунац и остварила се кроз обојену револуцију.¹¹²

Опозиција, која је добила снажну моралну подршку са Запада, прешла је на активну фазу операције усмерену на свргавање режима, позвавши грађане да изађу на улице. Овим је, 22. новембра 2004. године почела фаза непосредног извршења државног удара у Украјини, тј. наранџаста револуција. Велику улогу у мобилизацији народних маса је имао украјински „Пети канал“ који је, за разлику од већине медија, пружао подршку Јушченку, и који је у то време био у власништву актуелног председника Украјине Петра Порошенка. Новинари „Петог канала“ су први објавили да су избори фалсификовани. У данима протеста на украјинском тргу Мајдан, овај канал је у извештавању посебно наглашавао миран карактер демонстрација и свечану, готово позоришну природу протеста, а су свет обилазиле слике радника који носе цвеће. Медији и пропаганда су активно коришћени у циљу дискредитације Јануковича, при чему је Запад у потпуности подржавао јавне наступе опозиције. Према наводима Наумова, чак је до јавних гласила у Нигерији свакодневно стизала пропаганда о „наранџастој коалицији“ у Украјини. Осим тога, овај аутор истиче да је у наведеном периоду пресудну улогу одиграла добро осмишљена акција носилаца револуције која се огледала у припреми летака, пропагандног материјала, налепница и уличних говора, а имали су и примат на интернету. Овome у допринео монопол који је режим и њихов кандидат Јанукович имао у медијима у Украјини.

Осим „Петог канала“, запажену улогу у мобилизацији маса је имао и интернет портал „Украјинска истина“ који је финансиран из Вашингтона. На овом порталу су се активно објављивале новости у вези са активностима опозиције, анкете, интервјуи, односно детаљне логистичке информације. Убрзо, публика овог гласила је бројала око 1 милион посетилаца, што је била огромна цифра за Украјину тог времена, а „Украјинска истина“ је постао главни извор информација о догађајима у Украјини за стране медије и био је главни инструмент опозиције, како у Украјини, тако и у међународној заједници. Према Мајклу МекФоулу, ова револуција је била прва у низу, која је организована и делом усмеравана посредством интернета.¹¹³

Говорећи о активностима НВО, кључна област њихових активности у Украјини је била усмерена на стварање омладинске организације и обуку њухових лидера за ненасилну борбу против режима. Млади су постали сила наранџасте револуције, у истој мери као

¹¹² Исто

¹¹³ Наумов, 2016, стр. 138

и у булдожер револуцији у СР Југославији и револуцији ружа у Грузији. Удео тј. ниво учешћа младе популације у револуцији, старости до 30 година, било је у односу на старију популацију за три пута већи. Највидљивија студентска организација за време протеста, која је постала моћно средство меке моћи Запада био је покрет „ПОРА“ (у преводу на српски „Време је“). Овај покрет се појавио годину дана пре револуције 2004. године, спајањем две фракције „Црне ПОРЕ“ и „Жуте ПОРЕ“. Црна ПОРА се водила искуством српског „ОТПОРА“ и грузијске „КМАРЕ“, имао је децентрализовану структуру базирану на концепту ненасилне борбе против режима. „Жута ПОРА“ се ослањао на традиционалне омладинске покрете у Украјини који су се јавили за време студентских протеста почетком деведесетих година XX века, а финансирао се из фондова Freedom House и Marshal Fund, а били су у контакту са омладинским организацијама из Словеније, Србије и Грузије. Обе организације су током припремне фазе обојене револуције почеле синхронизовано деловање, које је било пре свега усмерено на мобилизацију младе популације. Упркос негирању спекулација о начинима финансирања ових покрета, установљено је да су из истих финансијски стајале фондације Џорџа Сороса. Поред тога, у процесу обуке чланова ПОРЕ су активно учествовали челници ОТПОРА и КМАРЕ. У освит револуције, ПОРА је била савез више од 150 невладиних и других организација, а 95% чланства су чинили млади. Обука је трајала више месеци, а приликом једне од истих, према наводима учесника, постављено је питање „Шта да радимо ако пуцају у нас?“¹¹⁴ – на шта је одговорено да се у прве редове, односно на линију револуционарног фронта, поставе жене и деца.

Један од најистакнутијих активиста Отпора Иван Маровић наводи „Ми смо били у Украјини од 2003, наши тренери су путовали по Украјини и причали са људима. Потом су Украјинци дошли код нас. Организовали смо више семинара, стекли велики број пријатеља. Они су били ти који су нас звали. Желели су да чују наша искуства у борби против Милошевића и да виде шта од тога могу да искористе.“¹¹⁵

Почетком јесени 2004. године, на Криму је отпочела финална обука тј. тренинг камп за око 300 младих лица којима су представљене методе ненасилне борбе, приступи мониторингу избора, вештине мобилизације великих група становништва и управљање уличним скуповима. ПОРА је активно штампала различите публикације, чији је тираж достигао 47 милиона примерака, а у промоцији ПОРЕ су учествовале популарне естрадне звезде и представници омладинских субкултурних група. Покрет је у

¹¹⁴ Наумов, 2016, стр. 142

¹¹⁵ <http://www.plastelin.com/content/view/269/89/>

оперативном штабу пре првог круга председничких избора отпочео са активностима за мобилизацију омладине у случају изборне преваре, планирање масовних акција и припрема шатора за камповање.

Запад је овим активностима у континуитету давао подршку, а иста се одвијала и преко полувластитих канала. Наиме, у освит револуције, Кијев су посетили високи званичници – Медлен Олбрајт, Весли Кларк, Збигњев Бжежински и Ричард Холбрук. Исти су указали да је неопходно организовати фер и поштене изборе, чиме су дали подстрек украјинским бирачима, оптужујући Кучму за могућу изборну опструкцију. Истовремено, САД су донеле одлуку да појединим најближим сарадницима Кучме уведу санкције.

Наумов истиче да је америчка и западноевропска подршка обезбедила сигуран успех наранцастој револуцији применом технологија ненасилне борбе коришћених у Србији и Грузији. Масовне акције које су почеле у новембру 2004. године, нису биле спонтане. Неколико месеци, актери револуције и њихови патрони су се пажљиво припремали за организацију уличних демонстрација против изборне преваре. У рано јутро 22. новембра 2004. године, чланови опозиционих партија су се окупили у центру украјинске престонице на Мајдану (Тргу) независности где су објавили да оспоравају резултате избора, оптужујући власт за њихово фалсификовање, уз позиве грађанима на масовне демонстрације. На опозиционом скупу у Кијеву је присуствовало неколико десетина хиљада људи. Демонстранти су држали транспаренте „Пронађите се на листама!“, „Не дозволите да ми украду глас!“, „Људи су поразили режим!“, „Слобода не може бити заустављена!“, „Студенти за мир!“. Осим тога, позивали су представнике државних органа да се не противе вољи народа. За веома кратак временски период, центар Кијева је постао град шатора. Демонстранти су се за наведено припремали дуже време, будући да су шатори веома брзо постављени, допремљена је већа количина спремљене хране, гардеробе и медицинске опреме, што директно указује на одсуство спонтанитета. На овом примеру се директно осликавао централизовани начин организације демонстраната. Пора је спроводила активну мобилизацију становништва.

Од 22. новембра, Мајдан и централне улице Кијева су постале целодневно поприште кампање коју је спроводио блок Јулије Тимошенко и партија „Наша Украјина“ у циљу давања подршке Јушченку. У складу са учењима Џина Шарпа и његовим поменутих методама ненасилне борбе, на Мајдану су у знак подршке демонстрантима организовани музички концерти у непрекидном трајању од две недеље. На истима су

углавном извођене песме политичке садржине, а снимљене су и неформалне химне револуције „Наранцасто небо“ и „Стојте, много нас има!“. За неколико дана револуционарни талас је успео да обезбеди присуство људи без преседана. На Мајдану је било око пола милиона грађана. Под механизме активне експлоатације концепта меке моћи, могу се подвести активности које су имале за циљ активну мобилизацију становништва. У том смислу, издваја се чињеница да је Јушченко у циљу борбе против режима/противкандидата на изборима, прогласио обележавање „наранцасте недеље“ током које су Украјинци носили одевне предмете у наранцастој боји. Овим је наранцаста боја постала симбол низа догађаја који су се током новембра 2004. године дешавали у Украјини.

Један од значајних догађаја у току револуције је била импровизирана заклетва коју је Јушченко положио пред делом Врховне Раде 23. новембра. Овој седници је присуствовао 191, од 450, посланика, док је за кворум било неопходно 266 посланика. Према Тимошенковој, овај догађај је представљао победу наранцасте револуције. Ова такозвана инаугурација је повећала ниво напетости у Украјинском друштву. Јануковичев табор је константно указивао да се ради о политичким махинацијама Јушченковог тима, а Регионално веће Доњецка је донело одлуку којом је Јануковича прогласило за председника. Током седамнаест дана, колико су трајале демонстрације, учесници протеста нису предузимали никакве насилне акције, упркос предлозима појединих чланова акционог језгра за насилно заузимање појединих институција у земљи. Јушченко је износио да је једини пренос моћи могућ само посредством Леонида Кучме.

Након тога, руске власти су организовале емитовање више документарних филмова о обојеној револуцији у Украјини. Ти филмови су заправо сачињени на основу података и оперативних снимака руских специјалних служби, и представљали су својеврсно сведочанство о улози западних обавештајних служби, али и појединих држављана Србије – активиста покрета „Отпор“ у припреми и реализовању украјинске обојене револуције.¹¹⁶

Јануковичев тим, са друге стране, није био спреман за овакав исход ситуације. Кучма је у првим данима демонстрација показивао неутралан став, позивајући Јануковића и Јушченка да седну за преговарачки сто. Један од најзначајнијих тренутака у односима на релацији Јанукович-Јушченко, и који је могао да допринесе другачијем исходу

¹¹⁶ Парезановић, 2013, стр. 81

револуције, био је крајем новембра приликом заседања Свеукрајинског конгреса локалних самоуправа украјинских аутономних република на којем је Јанукович проглашен председником земље уз истовремену осуду антидржавних аката опозиције који су довели до поделе у друштву. Одлуке овог Конгреса никада нису спроведене.

Почетком децембра у Кијев су стигли бројни политички представници ЕУ, ОЕБС, председници Пољске и Литваније који су узели учешће на бројним сесијама са Јануковичем и Јушченком у циљу изласка из политичке кризе. Наведени састанци су резултовали одлукама да Врховни суд доноси одлуку у вези са изборним резултатом и да Врховна Рада покреће политичке реформе у земљи. Међутим, западни фактор је успео да обезбеди перманентну подршку Раде за своје циљеве. Врховни суд је поништио резултате другог круга председничких избора, док је Врховна Рада донела одлуку да грађани, по трећи пут, 24. децембра, изађу на биралишта. За исте је било акредитовано преко 12 хиљада међународних посматрача. Врховни суд је 10. јануара 2005. године објавио званичне резултате избора према којима је Јанукович освојио 44,19%, а Јушченко 51,99% гласова. Упркос Јануковичевој жалби на резултате избора, Врховни суд је прогласио наведене проценте званичним резултатом. Убрзо, 25. јануара Јушченко је на свечаној инаугурацији положио заклетву за председника Украјине, након чега су сви шатори са Мајдана демонтирани.

Након обојене револуције Украјина је ушла у вишегодишњи хронично нестабилан политички и безбедносни период. Разапетост између стварности о политичкој и културној подели земље и бирачког тела на две приближно подједнаке целине, а са друге стране тежње сваке од њих да успостави своју доминацију, условили су кризу даљу политичког система. Септембра 2008. долази до нових политичких промена и распада владе, када премијерка Јулија Тимошенко раскида коалицију са политичким блоком који предводи тадашњи председник Виктор Јушченко. Међутим, две године касније и она губи власт, тако да пуну политичку контролу над Украјином преузима Виктор Јанукович. Иако су сви очекивали да ће сломом обојене револуције уследити период украјинске политичке стабилности, догађаји који су се одигравали и који се и данас одигравају најдиректније демантују те претпоставке. Опште распрострањена процена је била да ће Јануковичева владавина допринети не само нормализацији, већ и унапређењу односа између Украјине и Русије била је погрешна. Јанукович је покушавао да води политику која би била прихватљива и за Запад и за Русију, те је на сваки начин покушавао да балансира између ових политичких полова. Међутим, изградњом гасовода Северни ток, Украјина је доживела велики геополитички хендикеп,

чиме је у енергетској сфери изгубила значај који је до недавно имала. Украјина се ставила у завистан и подређен положај у односима са Русијом. Према Парезановићу, наведене активности су биле само међу корак у великој руској стратегији у циљу поновног успостављања потпуне доминације на постсовјетском простору.¹¹⁷

Неодговорна политика је произвела сукоб унутар украјинског друштва и извршила поделу на језичкој основи на доминантно украјински западни део државе и источни део у којем већина становника говори руски језик. Ова дубиоза систематски је заоштрavana на питању политичке будућности државе, тј. на украјинској дилеми да ли се политички и економски везати за ЕУ или Русију. Све то пратио је привредни рат и обећања за економску помоћ најважнијих судионика. Победа Јушченка је била веома кратког даха, пошто је шаролика проевропска опозиција врло брзо ушла у међусобне сукобе и нетрпељивост, што је приликом кандидатуре Јушченка за други мандат 2010. године довела до најгорег резултата једног председника државе у историји парламентаризма. Јушченко је освојио свега 5,6% гласова. Исти избори су промовисали губитника наранџасте револуције Виктора Јануковича у новог председника. Јушченко је током свог мандата повукао неколико потеза који су несумњиво утицали на пораст популарности екстремно-десничарске идеологије у Украјини, Коалиција странака „Наша Украјина“ била је врло блиска са радикалним националистичким и фашистичким групама са запада Украјине, а сам Јушченко председничким указом је рехабилитовао снаге Украјинске устаничке армије, која је у другом светском рату била на страни нацистичке Немачке. Странке победнице наранџасте револуције су практично уништене на изборима 2010. године.¹¹⁸

¹¹⁷ Парезановић, 2013, стр. 83

¹¹⁸ Делибашић, Талијан и Јевтић, 2017, стр. 17

8.2 Мајдан II – „Евромајдан“

Оно што је подстакло политичку побуну у Украјини је била корумпирана Влада председника Јануковича који је покушавао да сконцентрише друштвену моћ у рукама своје породице. У таквој атмосфери, украјинска влада је одбила да потпише Споразум о стабилизацији и придруживању (ССП), окренувши се тешњој сарадњи са Русијом која је понудила пакет од 15 милијарди долара посрнулој украјинској економији. Овај потез владе је био окидач за протесте на кијевском Тргу независности (Мајдану), који су од краја новембра до почетка децембра прерасли у масовне и насилне свакодневне протесте. Јануковичев споразум о економској помоћи с Русијом, на уштрб преговора с Европском унијом, „проевропски” опредељени грађани Украјине окарактерисали су као издају националних интереса. Западни медији су ове догађаје описали као украјинску револуцију. Захтеви демонстраната на Евромајдану су се састојали од залагања за промену власти унутар истог, капиталистичког, система друштвених односа. Демонстранти су тражили да на чело земље ставе снаге блиске САД и ЕУ, уместо до тада владајућих снага блиских Русији.¹¹⁹

Исход наранцасте револуције била је потпуна реформа државног система Украјине. Врховна Рада је добила контролу над активностима Владе Украјине. Са друге стране, председник Украјине је изгубио своје моћи, није могао да самостално поставља и разрешава премијера и друге чланове централне владе, али је ова функција ипак задржала право вета, право на распуштање парламента.

Од 2005. године, дојучерашњи револуционари су успели да се етаблирају у политичким структурама. Међутим, нису допринели остварењу револуционарних обећања о друштвено-економском препороду, упркос томе, Украјина није постала ни чланица НАТО, ни ЕУ, док су односи са Русијом деградирани. Од револуције, на делу је била масовна украјинизација становништва – превасходно кроз образовни систем. Образовна литература је штампана искључиво на украјинском језику, почело се са ревизијом историје, а све на уштрб источноукрајинског руског говорног подручја. Јанукович је на власт дошао 2010. године, док је 2011. године у Украјини 5. августа ухапшена бивша премијерка Јулија Тимошенко због прекорачења овлашћења. Тимошенкова бива осуђена у октобру 2011. године на седам година затвора. Јанукович се вратио на Кучмин пут у спољној политици. Наиме, са Русијом је потписао

¹¹⁹ Исто

„Харковски споразум“ којим је продужен боравак руске црноморске флоте у Севастопољу, док је Русија гарантовала смањење цена гаса Украјини, док је са друге стране, потврдио намеру да настави са евроинтеграционим процесом. У складу са наведеном оријентацијом, Наумов истиче да је украјинска спољна политика попримила неизвесну конотацију која је постала кључни предуслов за дубоку друштвену и политичку кризу крајем 2013. године – „Евромајдан“. Суспензија ССП је представљала само предуслов за кризу која се завршила државним ударом. Узрок овога треба тражити у умору украјинског становништва од Јануковичевог режима (његова подршка је у мају 2013. године износила 10%), будући да је омогућио концентрацију моћи у малој групи најближих сарадника и породице. Одлука Јануковича да реши проблем националног сепаратизма и етничког конфликта истока и запада Украјине заснованог на језику утицала је на стварање шире дестабилизације украјинске државе. Флертовање са истоком и западом, у циљу стицања користи, тј. економских и политичких дивиденди, довеле су до неефикасности унутрашњополитичког система. Окидач за нову кризу је била одлука премијера Николаја Јановича Азарова да суспендује ССП. Азаров истиче „2013. године смо припремали Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ и то нам није сметало да сарађујемо и с Царинским савезом. То је доносило своје плодове. Робни промет Украјине је, на пример, под мојом владом порастао приближно на 160 милијарди долара, а робни промет само с Руском Федерацијом био је 55 милијарди долара. Украјинска привреда је добијала добра спољна тржишта, што јој је давало подстицај за развој. Шта се догодило 2013. године, када смо донели одлику да одложимо потписивање Споразума? Подвлачим да се наша одлука интерпретира као одбијање, али то су користили само они који су извршили државни удар. Због чега смо то заправо одложили? Зато што су се код нашег главног трговинског партнера Руске Федерације појавиле сумње, и то врло озбиљне сумње. Како ће радити зона слободне трговине, код нас већ постојећа с Русијом, имали смо споразум о њој, потписан, обратите пажњу, 2012. године, који је ступио на снагу 2013. године, а споразум о зони слободне трговине са ЕУ се тек припремао? У РФ су настале сумње: а како ће се градити наши узајамни односи када Украјина отвори своју западну границу за европску робу, услуге? Осим тога, код нас се до 2013. године створио врло велики негативни салдо наших трговинских односа са ЕУ – минус 11 милијарди евра. У условима рецесије светске економије, у условима у којима смо били принуђени да плаћамо велике своте новца за гас (скоро 1,2 милијарди долара месечно), нисмо могли да ризикујемо свој платни биланс, своје девизне резерве, и предложили смо нашим европским партнерима да имају разумевања за положај у ком смо се нашли, да се

састане трилатерална комисија: Русија, ЕУ и ми, и да сва спорна питања решимо на принципима узајамног компромиса.”¹²⁰

8.3 Улога CANVAS-a

Јанукович је био довољно паметан да прозре праве циљеве Запада и да се од њих опрезно дистанцира, па је Запад проценио како је време да се CANVAS врати у Украјину. За носиоца је одређен Марко Ивковић, некадашњи активиста ОТПОРА, који је из стратешких разлога приликом реорганизације у CANVAS остао у сенци (што значи да се не води као званичан члан ове организације). Марко Ивковић је иначе и члан америчког NDI, института који спонзоришу симпатизери Демократске партије САД. Његов први долазак у Украјину, по новом задатку, десио се почетком фебруара 2012, а покривен је тиме што је формално ангажован од стране партије Арсенија Јацењука, Баткившчина („Batkivshchyna“) да поправи њен политички имиџ. Срђа Поповић и Ивковић лично, као и CANVAS били су директно повезани са тадашњим америчким амбасадором у Москви Мајклом Макфолом, специјалистом за обојене револуције, који је искуства у раду са њима описао у неколико својих књига и био један од главних лобиста да њихов рад буде финансиран америчким фондовима. Ова повезаност има утицаја и на њихово ангажовање у покушају организовања тзв. „руског пролећа“ због кога је Мекфол и доведен у Русију, али које је Путин успешно предупредио и решио.¹²¹

Након снимања стања у украјинској опозицији, којим није био ни најмање задовољан, Ивковић са Поповићем прави план оперативног деловања по фазама, како би се успоставио неопходан степен јединства, адекватно обучили потребни домаћи кадрови и будућим процесима обезбедио смер који ће у први план ставити остварење америчких интереса. Након тога он својим налогодавцима (НДИ и НЕД) упућује детаљан извештај на бази кога су крајем 2013 представници Стејт департмента и Конгреса САД направили свеобухватан план за деловање у Украјини, који је представљен на састанку Атлантског савета (Atlantic Council) 03.12.2013. Том састанку присуствовали су и Збигњев Бжежински, челници Freedom House и Адриан Каратницки, који се сматра једним од креатора наранџасте револуције. Пошто су на поменутом састанку донете одговарајуће одлуке о деловању, Марко Ивковић се са групом активиста CANVAS-a

¹²⁰ <http://www.pecat.co.rs/2016/03/nikolaj-janovic-azarov-kako-je-sistematski-unistena-ukrajina-prvi-deo/>

¹²¹ Милашиновић Драган, Пораз бившег „Отпора“ у већ бившој Украјини, преузето са сајта <http://www.ceopom-istina.rs/globalizam/politicki-procesi/poraz-bivsheg-otpor-u-ve-bivshoj-ukrajini>

враћа у Кијев, где постаје саставни део мајданских активности, усмеравајући ток догађаја у складу са интересима својих налогодаваца. Очигледно да је његов рад био регистрован од стране безбедносних служби Украјине, али није ометан све до озбиљног заостравања ситуације, када је на предлог посланика тада владајуће Партије региона у Врховној Ради Олега Царева, заједно са неколико других страних плаћеника, депортован из Украјине, са забраном уласка. Само, као и обично, било је превише касно. Одапета стрела већ је летела према Јануковичу.¹²²

8.4 Државни удар у Украјини

Одлука Азарова наишла је на негативну реакцију Брисела, Вашингтона и Берлина. Од момента саопштења одлуке у вези са суспензијом ССП, отпочео је процес државног удара. Украјинска опозиција је била релативно спремна за овај сценарио, будући да се одмах почело са поновном применом технологија „меке силе“, посебно у погледу афирмације ЕУ у украјинском друштву кроз стварање „бренда ЕУ“. Вођа парламентарне фракције „Отаџбина“ Јацењук, тада је оптужио Јануковича и Азарова за издају. Одмах је почела организација протеста на друштвеним мрежама – Facebook, Twitter и ВКонтакте, као и на порталу Youtube, на којем су креирани посебни налози за потребе мобилизације становништва. У вече 21. новембра 2013. године, на Мајдану (Тргу) независности у Кијеву се окупило преко две хиљаде новинара и демонстраната међу којима су били и Јацењук, лидер партије УДАР (Украјинска демократска алијанса за реформе) и познати боксер Виталиј Кличко и лидер националистичке партије Слобода Олег Тјагнибок. Наредног дана су одржане су демонстрације испред Врховне Раде, док је 24. новембра на Мајдану почела поставка шатора. Тада се у Кијеву окупило око 50 хиљада демонстраната. Захтеви опозиције су били оставка Владе, престанак политичке репресије, ослобађање Јулије Тимошенко и потписивање ССП. Према анализи коју је израдио амерички Институт за мир и просперитет, Евромајдан је у потпуности организован средствима Стејт департмента, НВО и приватних фондација, укључујући и фондове Џорџа Сороса, Freedom House и других. Главни координатори државног удара су већ у првим данима демонстрација постали заменица државног секретара САД за европске послове Викторија Нунланд и амерички амерички амбасадор у Кијеву Џефри Пајет, који је и сам учествовао на мајданским демонстрацијама. Сам Пајет је индиректно најавио да званични Вашингтон рачуна да ће протести у Кијеву и другим градовима Украјине трајати и током 2014. године, уз

¹²² Исто

обећање да ће његова земља мирне протестне акције украјинских грађана подржавати у 2014. години. Као и у наранцастој револуцији, Запад је имао припремљене актере политичког преврата, при чему су медији били кључни катализатор за омасовљавање протеста у Украјини.

Посебно се издваја улога медија у револуционарном процесу и креирању перформанса на Мајдану. Посебно популарни су били два интернет портала „Грзданское.тв“ и „Еспресо.тв“ који су посебно покренути за рушење Јануковича. Осим тога, амерички инструктори су посебно инсистирали на употреби социјалних мрежа и интернет технологија за вршење утицаја на јавно мњење. Поново су коришћени механизми Цина Шарпа, те су коришћени јасни симболи са ефектним порукама и паролама. Организовани су концерти и масовна окупљања. Према појединим наводима, прослави Нове године 31. децембра, на Мајдану се окупило око милион људи.

Оно што се врло брзо испоставило као тренд на овим протестима, због чега су и критички настројени аналитичари украјинских догађаја упозоравали на потенцијално веома опасан развој тамошње ситуације, јесте да су у атмосфери екстремног насиља, које је месецима владало Кијевом током сукоба демонстраната и полиције, прве редове опозиције заузели управо они екстремно десни, фашистички елементи опозиционе коалиције. Поред припадника екстремно партије крајње деснице „Свободе“, најорганизованији у догађајима на „Еуромајдану“ били су припадници парамилитарне фашистичке организације „Десни сектор“. Процењује се да ова фашистичка групација броји између 5 и 10.000 уличних бораца, под командом њиховог лидера Димитрија Јароша (један од најхаризматичнијих лидера Десног сектора Александар Музичко недавно је убијен под мистериозним околностима). Очекивано је било, у условима који су владали у Кијеву крајем 2013. и почетком 2014, да се добро организоване и крајње милитантане организације какве су „Свобода“ и Десни сектор наметну за предводнике ових протеста. У ситуацији у којој је владао закон јачег, фашистичке организације нашле су се на свом терену. Најбоља илустрација тога ко је ко на кијевским улицама тих дана био је снимак на којем љубимац европске бирократије и наводни лидер демонстраната с „Еуромајдана“ Виталиј Кличко покушава да смири ситуацију на једној од барикада у граду, наговарајући демонстранте да одустану од насилних тактика, након чега вишеструки првак света у боксу бива из масе попрскан смесом из апарата за гашење пожара. То је довољно говорило о Кличковом ауторитету на улици и о томе ко заправо контролише улице Кијева. Демонстрације су добијале на интензитету почетком 2014. године, а 22. јануара забележене су и прве жртве протеста (две особе су страдале

од дејства ватреног оружја, док је једна особа подлегла повредама које је задобила у сукобу са полицијом). Активиста опозиције Дмитро Булатов је 31. јануара пронађен мртав у предграђу Кијева након што је 8 дана био затворен и мучен од стране проруских активиста. Након више од три месеца непрестаних сукоба на главном тргу у Кијеву, Јанукович је коначно одступио с места председника побегавши у Русију. У том моменту улице су већ у потпуности контролисали милитанти „Свободе“ и Десног сектора, који су насиљем неутралисали свакако минорне леве групе, попут анархиста или чланова Независног радничког синдиката. На делу се могао видети класичан модус операнди добро организованих милитантних фашистичких група у условима социјалне кризе. Мада је екстремна десница била у мањини међу антивладиним демонстрантима на Мајдану, добром организованошћу и милитантним опредељењем, које се огледало у спремности да буду у првим борбеним редовима „револуције“, стекла је огроман „улични ауторитет“, а он јој је омогућио да се у великом броју конкретних ситуација наметне као предводник и „глава“ протеста у Кијеву. У том смислу, лидери опозиције из редова УДАР-а и „Отаџбине“ практично прихватили споразум с Јануковичем састављен од стране ЕУ, али овај споразум одбијен је од стране Десног сектора и осталих милитаната, који су након тога покренули пуни оружани напад на зграду парламента, после којег је Јанукович напустио земљу. За устоличење тадашње власти у Кијеву најзаслужнији је Десни сектор. Фашисти су преузели и контролу над обезбеђењем најважнијих државних институција у граду, одређујући ко сме да уђе у њих. Главни украјински рабин Моше Азман, 22. фебруара, јавно је поручио кијевским Јеврејима да напусте град и земљу, да би, 14. марта, кијевски рабин Хилел Коен и његова жена били физички нападнути на улици, уз бројне антисемитске увреде које су им упутили нападачи. Мандат да формира нову владу добио је лидер „Отаџбине“ Арсениј Јацењук, чија је партија доминантна у новој влади Украјине. Тензије које су се током демонстрација заоштравале између две највеће опозиционе партије, „Отаџбине“ и УДАР, утицале су на то да Кличкова партија одбије да буде део нове владе, чиме је немачки интерес и утицај у Украјини у овом тренутку у доброј мери неутралисан. Уместо њих у владу су ушли десничари из „Свободе“, добивши места министра пољопривреде и екологије, место вицепремијера (Олександр Сич), као и место државног тужиоца. Један од првих потеза нове украјинске владе била је најава ограничења језичких права у руским говорним подручјима у земљи, што се у потпуности поклапало с партијским програмом „Свободе“. Ово је постало повод Русији

за покретање кризе на полуострву Крим, свега неколико дана након што је влада у Кијеву формирана.¹²³

Политика Европске уније и Сједињених Америчких Држава у петомесечној драми у Украјини, допринела је чињеници да је Запад својом улогом у кризи директно утицао да у једној европској земљи, први пут након Другог светског рата, на власт дође отворено фашистичка политичка партија, и да је Украјина из политичке кризе изашла територијално скраћена за полуострво Крим, које представља важно стратешко пориште у геополитичком смислу. Улазак „Свободе“ у нову украјинску владу дао је фашистима приступ државним институцијама и њеним механизмима.¹²⁴

Непомирљивост нових власти у Кијеву се манифестовала употребом силе на Југоистоку, што је уз сва заоштравања довело до правих војних операција током касног пролећа и лета 2014. године, пошто су Луганска и Доњецка област спровеле референдуме за независност и прогласиле сецесију. Крим се, спроведеним референдумом вратио Русији, док су се на простору Луганске и Доњецке области водиле тешке борбе са много жртава. Проруске отцепљене републике су успеле да се одбране до краја лета, што је примирјем и споразумом у Минску 5. септембра 2014. године постао привремено замрзнути сукоб. Међутим, противречности две стране, паралелно са уплитањем других сила, посебно САД и Русије, довеле су до заоштравања односа и поновног оружаног сукоба од друге половине јануара до средине фебруара 2015, односно новог споразума о примирју у Минску. Низ противречности међу супротстављеним странама говоре о великој могућности наставка не само украјинске кризе, већ и даљих оружаных сукоба у перспективи.¹²⁵

¹²³ Петровић Милош, Украјина: Отварање Пандорине кутије, преузето са сајта <http://www.csi-platforma.org>

¹²⁴ Исто

¹²⁵ Петровић Драган, Украјинска криза 2013-2015, Институт за међународну политику и привреду, 2015, стр. 234

9. Революција лала у Киргизији

Након за револуционаре позитивног исхода наранцасте револуције у Украјини 2004. године, архитектке и технолози обојених револуција су изабрали нови циљ – Киргизију. Као у Грузији и Украјини, и у Киргизији су парламентарни избори коришћени као катализатор обојене револуције. Државни удар је реализован на линији дубоко укореењених разлика између севера и југа Киргизије.

Од 1990. године на челу Киргизије је био Аскар Акајев, који је у више наврата биран за шефа републике. Политички систем у Киргизији, креиран у освит независности, био је у основи креиран по узору на западне и консолидоване демократске системе. Међутим, тзв. совјетски механизми који су били дубоко укореењени у друштво су имали озбиљан утицај на стварање нове државе. Раст кризних трендова, на крају је довео до неконституционалног државног удара био је узрокован тешком економском ситуацијом, трајно погоршаном након распада СССР, укореењеним контрадикторностима између богатијег севера и сиромашног југа, непотизмом, растом криминалитета и сл.

У првој половини двехиљадитих година XX века у Киргизији су се јавиле друштвено-политичке тензије, нарочито због одсуства ефикасног система власти који би могао да реши или барем амортизује бројне проблеме социоекономске природе. Још од совјетских времена, главни пољопривредни потенцијал земље је био стациониран у јужном делу Киргизије, а овај крај је био оптерећен озбиљним друштвеним и демографским проблемима. Наиме, јужну Киргизију је карактерисала веома велика густина насељености, низак ниво урбанизације, висока незапосленост и постојање клановског система. Иако се градско становништво, под утицајем совјетске модернизације постепено отарасило племенских идентитета, киргишка елита се и даље водила интересима кланова одакле су потицали.

Аскар Акајев био је пореклом са севера Киргизије, док је у време његовог ступања на чело државе удео становништва са југа Киргизије био скромнији. Лидери опозиције су углавном били из јужних крајева Киргизије.

Акајев је током мандата активно радио на стварању слике о Киргизији као централноазијског острва демократије. Власти су дозвољавале постојање опозиције на локалном нивоу, као и невладиних организација и медија. Упркос заступљеној реторици о поштовању грађанских и политичких права, у Киргизији многа од њих нису

остваривана у пуном облику, нарочито слобода окупљања и слобода говора. Уочи револуције, стопа корупције је била на високом нову, док је власништво над привредним добрима било стационирано у рукама малог круга људи, међу којима се издвајао син председника Акајева, Ајдар Акајев, који је био власник ланаца супермаркета, клубова и компанија мобилне телефоније.

У домену међународне политике, Киргизија је фигурирала као земља ниског војно-политичког и економског потенцијала. Озбиљан ударац за популарност Акајева били су догађаји у вези са потписивањем споразума са Кином којим је омогућено уступање дела територије источном суседу. Наведени догађај су многи у друштву сматрали издајом националних интереса. Широм земље су избили протести на којима је у обрачуна са полицијом у марту 2002. године страдало шест људи. Ове акције су исходовале оставком и почетком опозиционог деловања тадашњег премијера и будућег лидера револуције лала Курманбека Бакијева.

Након отпочињања војне операције НАТО у Авганистану, Казахстан отпочиње сарадњу са САД. Наиме, Акајев је омогућио САД да на њиховој територији изгради војну базу. Од тада, САД почињу са имплементацијом идеје о стварању централноазијског геополитичког блока окренутог америчкој администрацији. Овакве идеје су проузроковале незадовољство, како у Москви, тако и у делу киргишке елите која је наслоњена на Русију. Спољни фактор је у овом периоду имао велики удео у консолидацији антируских идеја у земљама на простору бившег совјетског савеза.

На унутрашњем нивоу, крајем 2004. године неколико опозиционих партија је потписало меморандум о сарадњи у циљу заједничког супротстављања режиму Акајева. У бојазни да изгуби власт у земљи, Акајев је у јануару 2005. године утицао на измену изборног закона Киргизије којим је онемогућено учешће на изборима лицима која нису боравила у земљи у петогодишњем периоду и бившим дипломатама. Незадовољство у делу северне елите је било проузроковано концентрацијом политичке моћи у рукама породице Акајев. Млада популација није видела перспективу у Киргизији под режимом Акајева. Услед ових фактора, отпочело се са груписањем и концентрацијом опозиционог деловања око Курманбека Бакијева. Пет друштвено-политичких категорија је отпочело са удруженим опозиционим деловањем – пензионисани државни званичници, „професионалне демократе“, група кандидата којој је новим изборним законом онемогућено учешће на изборима, привредници који су изгубили тржиште под утицајем породице Акајев и криминогене структуре.

Марта 2005. године у Киргизији, по окончању парламентарних избора за које је опозиција тврдила да су били фалсификовани од стране власти, у главном граду Бишкеку су уследили масовни протести који су резултирали насилним упадом демонстраната у зграде председништва и владе. Главну улогу у дистрибуцији антирежимског расположења и припреми државног удара су имале западне структуре.

Наиме, Акајев је омогућио развој институција цивилног друштва и невладиних организација различитих оријентација. Акајев је у неколико наврата истицао да је Киргизија земља невладиних организација, као што је и Холандија земља лала. До почетка 2005. године, у овој земљи је егзистирало неколико хиљада НВО које су углавном финансиране из америчких грантова и институција попут NDI, IRI и Freedom House. Главна активност већине НВО је била усмерена на едукацију младих, док су пред револуцију лала активно радиле на оснаживању опозиције, грађанских активиста, независних медија и стварању услова за праћење избора. Кључну улогу у финансирању већине ових активности имао је USAID који је према званичним показатељима утрошио 68 милиона долара на промоцију демократије у Киргизији. Посебне области америчких интереса су биле развој правосудног и образовног система у Киргизији. САД су активирале бројне програме који су за циљ имали размену студената и упознавање истих са америчким начином живота. Током 2004. године, у САД је боравило преко 330 киргишких држављана на стажирању. Уз подршку NDI створена је опозициона НВО „Коалиција“ која је имала годишњи буџет од 100 хиљада долара и имала је за циљ стварање мреже за праћење развоја локалне самоуправе. На челу ове коалиције су били искусни револуционари из наранцасте револуције у Украјини. Осим тога, уз подршку НВО у Киргизији су по обрасцима српског покрета ОТПОР, почетком 2005. године су створена два нова омладинска покрета – „КЕЛКЕЛ“ (Препород) и „БИРГЕ“ (Заједно) који су активно учествовали у револуцији лала. Њихов задатак, као и код ПОРЕ и КМАРЕ, био је мобилизација широких народних маса на протесте. КЕЛКЕЛ је деловање усмерио на Бишкек, док је покрет БИРГЕ деловао у покрајинама, превасходно на југу земље. У циљу мобилизације маса, покрети су организовали различите семинаре на којима су заступане идеје демократије и политичког активизма код младих.

Уочи првог круга избора 27. фебруара 2005. године, БИРГЕ и КЕЛКЕЛ су производиле разне пропагандне публикације укомбиноване са симболом песнице коришћеним у револуцијама у СР Југославији, Грузији и Украјини. Штампане брошура и пропагандног материјала се довијало под патронатом Freedom House-а. Паралелно са

овим, тадашњи сенатори Џон МекКејн и Џозеф Бајден су имали запаљиве говоре пред америчким Сенатом у којима су оптужили Акајева за кршење слободе у Киргизији.

Када је реч о улози медија у револуцији лала, не може се заобићи лист „Мој капитал – вести“ чије је публикавање, од оснивања 2000. године, било под патронатом САД. Овај лист је био усмерен против режима Аскара Акајев, а временом је постао један од најбитнијих елемената за његово рушење. У редовним публикацијама је позивано на промене система, а објављиван је и компромитујући садржај о породици Акајев. Мој капитал је постао главни гласник опозиције, као и објава о фалсификовању избора. Новине су позивале младе генерације да изађу на улице, а давале су и тачна упутства о месту и времену истих. Поред тога, издвајало се и неколико телевизијских и радио емисија, а посебну улогу је имао радио Слободна Европа/Радио Либерти. Опозициони медији су у припреми револуције лала радили по већ развијеној шеми позивајући људе на протесте услед фалсификованих избора и непризнавање резултата истих.

НВО су имале важну улогу у процесу праћења избора. У априлу 2004. године, уз помоћ Џорџа Сороша, отпочео је рад невладине организације Институт за економију и политику „Бишкек консензус“, основане са циљем надгледања изборног процеса у првој половини 2005. године. Према појединим наводима, финансијске донације овој НВО од стране САД су износиле пола милиона долара.

Осим наведеног, индиректног помагања револуционарном процесу, тадашњи амерички амбасадор Стивен Јанг се у Бишкеку директно и отворено састао са челницима опозиције. Непосредно пред револуцију лала, Јанг је изјавио да је „наш главни задатак за предизборни период је исказивање непоштовања према властима и некомпетентном и корумпираном режиму Акајева и његовој проруској оријентацији и злоупотреби избора.“¹²⁶

Посматраћи из ОЕБС и Европског парламента су указали да први круг избора није у складу са међународним стандардима. Они су указали на бројне притиске режима који су укључивали и подмићивање бирача. Киргишка опозиција је покренула протест, захтевајући понављање избора и оставку Акајева. Иако су немири почели у Бишкеку, убрзо су се пренели на југ земље, а одатле и у остале веће градове у Киргизији. Дана 13. марта је одржан други круг избора. ОЕБС је још једном указао на бројне повреде изборног процеса. Према прелиминарним подацима, присталице председника Акајева су освојиле већину у парламенту. Међутим, опозициони лидери су у складу са

¹²⁶ Наумов, 2016. стр. 170

упутством Џина Шарпа, почели са процесом формирања паралелног суверена тј. са стварањем паралелне владе. Главни захтев је и даље био оставка Акајева и расписивање председничких избора. Присталице опозиције су широм југа Киргизије почеле да преузимају локална седишта администрације, представништва безбедносних органа и кључне магистралне тачке. Овим активностима, југ је постепено прешао у контролу опозиције. По наведеном, отпочело се са припремом „марша на Бишкек“. У одсуству правовремене тактике, званични Бишкек је 20. марта 2005. године пристао на преговоре са опозицијом. Бакијев је у свом говору захтевао да у истима учествује председник Акајев лично, што је Акајев одбио, оптужујући стране НВО, екстремисте, терористе и мафију за изазивање опште нестабилности у земљи. Наведено је изазвало окупљање демонстраната на централном градском тргу у Бишкеку 23. марта на којем су водећи били активисти КЕЛКЕЛА и БИРГЕ. Након петнаест минута од почетка протеста, полиција је растерала и ухапсила десетине демонстранта. Овај потез је изазвао револт код појединих чланова Владе, од којих су неки ушли у директне преговоре са опозицијом. До 24. марта на улице Бишкека су стигли и демонстранти са југа Киргизије. Под притиском, председник Акајев истог дана почиње преговоре са опозицијом. Ова иницијатива није била успешна. Председник је до поноћи био у авиону за Казахстан, одакле је отишао за Русију, а на телевизији је објављено да „стара Киргизија више не постоји“.

Интересантно је да администрација САД није испољавала никакво незадовољство, нити се у значајној мери конфротирала тадашњој киргизијској проруској власти, иако је опозиција све више протестовала и стварала простор за амерички офанзивни спољнополитички маневар. Међутим, интересантно је да је тада Акајев одобрио и Руској Федерацији да направи своју базу, тако да је Киргизија постала једна од ретких држава у којој су биле позициониране и руске и америчке војне снаге. Процењује се да је кључну улогу у свргавању Акајева имао ОЕБС, који је преко свог изасланика Лојзе Петерлеа, словеначког дипломате, пружио међународни легитимитет револуционарним снагама у Бишкеку. Руски државни врх је оштро протестовао, истичући да ОЕБС делује изван својих овлашћења и подржава антиуставне елементе у Киргизији. Убрзо су политичке снаге предвођене Курманбеком Бакијевом устоличиле своју власт и након консолидације започеле беспопштедну борбу против Акајевих присталица.¹²⁷

Дана 4. априла 2005. године, Акајев је у згради Амбасаде Киргизије у Москви потписао изјаву своје оставке, чиме је револуција лала победила. Бакијев је 10. јула 2005. године

¹²⁷ Парезановић, 2013. стр. 85

званично изабран за председника, освојивши скоро 90% гласова. Нова епоха у Киргизији је била кратког даха. Бакијев се убрзо сусрео са низом тешкоћа у покушајима реформе друштвено-политичког система, оличених пре свега у високим разликама међу политичким елитама. Премијер и други чланови владе нису давали подршку Бакијеву. Током 2006. године, Киргизију су потресли нови протести. Народ је изашао на улице незадовољан услед неиспуњења предизборних обећања Бакијевљевог режима и довођења становништва на руб сиромаштва. Протести су се наставили и у 2007. године и имали су за циљ смену Бакијева. Упркос наведеном незадовољству, Бакијев је на изборима 2009. године освојио други мандат на изборима на којима су забележене бројне нерегуларности, а у априлу 2010. године бива свргнут у насилним демонстрацијама на улицама Бишкека. Тада сву власт привремено преузима Роза Отумбајева, до избора 2011. године када на чело државе ступа Алмазбек Шаршенович Атамбајев.

10. Закључак - донети савремених преврата

Пракса коју је организовао Запад, првенствено САД, на прелазу између два миленијума путем тајних операција усмерених на свргавање режима у појединим земљама некадашњег СССР исцрпљивала се првенствено кроз спољнополитичку стратегију у чијој основи је био концепт меке моћи. Талас обојених револуција захватио је СР Југославију, Грузију, Украјину, Киргизију, а потом се прелио на афрички континент у виду Арапског пролећа, да би се поново 2014. године овај процес догодио у Украјини.

Обојене револуције у овим земљама су биле производ геополитичког инжењеринга промене режима створеног на основу технологија меке моћи. Свака револуција је имала јединствено име и симболе, док је процес који је довео до промене режима био малтене истовестан у свим земљама. Долазак на власт Владимира Путина и повратак Русије на међународну сцену су изазвали посебну нервозу на Западу који је отпочео са вршењем интензивне пропаганде усмерене на дискредитацију државног врха Русије и њихових активности у међународним оквирима..

Мека моћ је у пуном јеку била оличена у активностима цивилних организација омладинских и студентских покрета, тачније њиховој злоупотреби од стране Запада, које су након проблематичних изборних процеса утицале на обарање система да би на власт биле доведене, по правилу, прозападне и изразито антируске елите. Обојене револуције, као посебна форма државног удара је у пракси спровођена коришћењем политичких, информационо-технолошких и морално-психолошких метода утицаја.

Овим механизмима је стварано упориште за слабљење примарне зоне руског утицаја на простору некадашњег Совјетског Савеза. Наиме, ови процеси су покренути када су на овом простору почели да делују различити интегративни облици, оличени у међународним организацијама попут Заједнице независних држава, Евроазијске економске уније, Организације договора о колективној безбедности и сл, на које је америчка администрација гледала као на поновну ресовјетизацију региона.

Друштвене промене у земљама које су се нашле на удару обојених револуција нису завршен процес. Евидентно је да је промена режима на таласу обојених револуција утицала на појаву нових друштвено-политичких криза, а да су послушни лидери у Грузији, Украјини и Киргизији бивали свргнути услед немогућности да преобрате економске и друштвено-политичке прилике. Осим тога, наведени процеси нису допринели консолидацији безбедности у овим државама, већ су супротно томе,

допринели усложњавању безбедносне динамике и стварања нових тињајућих конфликтних жаришта (Јужна Осетија, Абхазија, исток Украјине).

Овај процес је допринео и чињеници да руска страна промени спољнополитичке позиције и окрене се концепту меке моћи. Константин Косачов, је 2006. године признао да обојене револуције представљају стратешку грешку Руске Федерације која је своје деловање усмерила према политичким елитама, занемарујући цивилне организације и омладину. Осим тога, значај обојених револуција и њихова субверзивна природа су утицале да се у оквиру правне регулативе Организације договора о колективној безбедности дефинишу надлежности и овлашћења за реаговање у случајевим обојених револуција, ради заштите уставних уређења земаља чланица.

11. Литература

- Александр Эрикович Гапич и Димитрий Александрович Лушников, Технологии цветных революций, РИОР, Москва, 2010.
- Бобан Давор, Повратак Русије на светску позорницу, Политичке анализе, Факултет политичких знаности Свеучилишта у Загребу, 2011.
- Владисављевић Небојша, Протести у недемократским режимима, Политичке перспективе – чланци и студије, 2011.
- Делибашић Драган, Мирослав Талијан и Драган Јевтић, Физиономија савремених оружаних сукоба кроз призму оружаног сукоба у Украјини, Војно дело, Универзитет одбране, 2017, vol. 69, br. 1.
- Ђорђевић Јован, Политички системи, Савремена администрација, Београд, 1977.
- Ђурковић Миша, Русија и откривање меке моћи, Национални интерес, Институт за политичке студије, број 1-3, Београд, 2008.
- Жељски Реља, Политичко насиље на северном Кавказу од 1994. до 2009. године, докторска дисертација, Факултет политичких наука, 2014.
- Јовић Лазић Ана, Односи САД–ЕУ–Русија и њихов утицај на међународне односе, МП 3, 2012, стр. 303–325
- Кубышкин Александр, Наталя Цветкова, Публичная дипломатия США, Аспект Пресс, Москва, 2013.
- М. Младеновић, Ј. Пономарева, З. Килибарда, Теорија и пракса „шарених револуција“ Социолошки преглед, vol. XLVI (2012), no. 4.
- Мансур Магомадов, Российско-чеченские войны: причины, последствия, пути преodelения, Чеченская Республика и Чеченцы. История и современность, Материалы Всероссийской научной конференции, Наука, Москва, 2006.
- Милашиновић Драган, Пораз бившег „Отпора“ у већ бившој Украјини, преузето са <http://www.ceopom-istina.rs/globalizam/politicki-procesi/poraz-bivsheg-otpor-u-ve-bivshoj-ukrajini>
- Младеновић Мирослав и Пономарева Јелена „Мека моћ“ Русије – Услов њеног геополитичког успона, Српска политичка мисао, 2016.
- Наумов А.О. „Мягкая сила, цветные революции и технологии смены политических режимов в начале XXI века“, Аргамак Медиа, Москва, 2016.
- Парезановић Марко, Обојене револуције у светлу прекомпоновања међународних политичких односа, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013.
- Парезановић Марко, Политички преврат – савремени приступ, Нова српска политичка мисао, Београд, 2013.
- Петровић Драган, Геополитика постсовјетског простора, Прометеј, Нови Сад, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.
- Петровић Драган, Украјинска криза 2013-2015, Институт за међународну политику и привреду, 2015.
- Петровић Милош, Украјина: Отварање пандорине кутије, преузето са сајта <http://www.csi-platforma.org>

- Поповић Срђа, Ђиновић Слободан и Миливојевић Андреј, Ненасилна борба у 50 тачака, Самиздат Б92, Београд, 2007.
- Прибићевић Бранко, Социјализам светски процес, Монос, Београд, 1979.
- Симеуновић Драган, Државни удар или револуција, Simtrade, Београд, 1991.
- Симеуновић Драган, Политичко насиље, Радничка штампа, Београд, 1989.
- Симеуновић Драган, Теорија политике, Удружење „Наука и друштво“, Београд 2002.
- Тадић Љубомир, Наука о политици, Београд, 1988,
- Симеуновић Драган, Увод у политичку теорију, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Симеуновић, Државни удар као војно-политички феномен, Војно дело, Београд, 1992.
- Тадић Дејан, Примена концепта меке моћи у руској спољној политици у 21. веку, МП 1, 2016.
- Цатурян Саркис, Ненасильственная революция. От теории к практике, РУДН, Москва, 2015.
- Џозеф Нај, Будућност моћи, Arhipelag, Beograd, 2012.
- Шарп Џин, Самоослобођење, Политеиа, Бања Лука, 2013.
- <http://srb.fondsk.ru/news/2014/03/02/ukraiinska-shahovska-tabla.html>
- <http://standard.rs/2016/05/09/andrej-manojlo-obojene-revolucije-i-simbolika-cveca/>
- <http://www.novosti.rs/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B0.479.html:690825-Vilijem-Engdal-Katalonsku-nezavisnost-pogurao-je-Vasington>
- <http://www.pecat.co.rs/2016/03/nikolaj-janovic-azarov-kako-je-sistematski-unistena-ukrajina-prvi-deo/>
- Immanuel Wallerstein, Geopolitički šah: pozadina mini-rata na Kavkazu, Republika, 2008.
- Joseph Nye, Bound to Lead: The Changing Nature of American Power, Basic Books, New York, 1990.
- McFaul, Michael (2005). „Transitions From Postcommunism“, u: Journal of Democracy , Volume 16, Number 3, July 2005.
- Richard L. Armitage, Joseph s. Nye, CSIS Commission on smart power, Center for Strategic and International Studies.
- www.britannica.com/topic/Radio-Free-Europe
- www.fakti.org